

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

RIGORÓZNÍ PRÁCE
PROBLÉMY TRESTNÍ
ODPOVĚDNOSTI A STÍHÁNÍ
MLADISTVÝCH

ISSUES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY
AND PROSECUTION OF THE JUVENILES

Josef Wajgl, Žateckých 1223/10, 140 00 Praha 4

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Datum odevzdání práce: duben 2009

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci zpracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

Praha dne 16.4.2009

Josef Wajgl

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Josef Wajgl', written in a cursive style.

Poděkování

Panu prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, Csc. za poskytnuté konzultace, podnětné připomínky a za pečlivé vedení rigorózní práce jako celku.

OBSAH

ÚVOD	3
KAPITOLA I.	6
KRÁTKÝ HISTORICKÝ EXKURS O VÝVOJI TRESTNÍHO ZÁKONODÁRSTVÍ NAD MLÁDEŽÍ	6
1.1 Právní úprava platná v období od roku 1918	6
1.2 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931	7
1.3 Trestní zákonodárství nad mládeží od roku 1950	8
1.4 Současný trestní zákon a trestní řád	9
KAPITOLA II.	10
SOUČASNÝ ZÁKON O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE A JEHO CHARAKTERISTIKA	10
2.1 Charakteristika a účel ZSVM	13
2.2 Základní zásady zákona o soudnictví ve věcech mládeže	15
2.2.1 Základní zásady trestního práva hmotného	16
2.2.2 Základní zásady trestního práva procesního	17
2.2.3 Další základní zásady trestního řízení	24
KAPITOLA III.	29
HMOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA ZSVM	29
3.1 Trestní odpovědnost mladistvých	29
3.1.1 Věk	30
3.1.2 Relativní trestní odpovědnost mladistvých	34
3.1.3 Provinění a nebezpečnost činu pro společnost	39
3.1.4 Zánik trestnosti	40
3.2 Sankce ukládané mladistvým a jejich druhy	41
3.2.1 Výchovní opatření	44
3.2.2 Ochranná opatření	46
3.2.3 Trestní opatření	47
3.2.4 Nedostatky sankčního systému	54
3.3 Opatření ukládaná osobám mladším 15 let	60
KAPITOLA IV.	62
PROCESNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA ZSVM	62
4.1 Řízení ve věcech mladistvých	62
4.2 Vazba mladistvého	64
4.3 Odklony od trestního stíhání	69
4.4 Opravné prostředky	71
4.5 Vykonavací řízení	72

4.5.1 Výkon trestních opatření odnětí svobody	73
4.5.2 Výkon výchovných opatření	75
4.5.3 Výkon ochranných opatření	77
4.5.4 Zákon o výkonu zabezpečovací detence	80
4.6 Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let	83
KAPITOLA V.	86
NOVELIZACE ZSVM A BUDOUCÍ LEGISLATIVNÍ ZMĚNY	86
KAPITOLA VI.	87
SROVNÁNÍ SE SLOVENSKOU REPUBLIKOU	87
ZÁVĚR	91
RESUMÉ	93
PRAMENY:	94

Úvod

Děti a mladiství, takto označujeme nemalou část lidské populace, která se nachází v jednom ze stádií lidského života. Určení, kdy se člověk nachází v tom kterém stadiu života a jaký je jeho fyzický a duševní vývoj, vychází z poznatků medicíny a psychologie. Podle současných poznatků těchto věd, s přihlédnutím k právní úpravě většiny evropských států, je možno konstatovat, že v dnešní době je dovršení věku, v němž dochází k ukončení povinné školní docházky, chápáno jako jistý sociální i mentálně-biologický mezník vývoje jedince, který tímto uzavírá jednu důležitou fázi svého sociálního vývoje, v rámci níž si měl jak po stránce rozumové, tak po stránce mravní dostatečně osvojit odpovědné, sociálně-konformní chování. Společnost, v níž jedinec žije, je od tohoto okamžiku oprávněna vůči němu uplatňovat i trestněprávní prostředky regulace chování a tento jedinec se tak stává subjektem trestněprávní odpovědnosti. V evropských zemích je dovršení tohoto věku zpravidla spojeno s počátkem trestní odpovědnosti jedince.¹

Avšak i po dovršení tohoto věku je dospívající osoba chráněna speciálními zákonnými ustanoveními, která mají zajistit, aby z důvodu uplatnění trestní odpovědnosti nebyl ohrožen její další tělesný a duševní vývoj.² V této souvislosti jsou přijímány zvláštní zákony na ochranu mladistvých, které nalezneme jak v jednotlivých národních právních řádech, tak i v mezinárodních dokumentech přijímaných na různých úrovních a v různých významových souvislostech.³

¹ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 719.

² Válková, H., Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy, 6/1997, s. 289.

³ např. Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (tzv. Pekingská pravidla, rezoluce OSN 40/33 z 29.11.1995), Směrnice OSN pro prevenci kriminality (tzv. Říadské směrnice, rezoluce OSN 45/112 ze 14.12.1990), Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (Rezoluce OSN 45/113 ze 14.12.1990) nebo ustanovení článků 37-40 Úmluvy OSN o právech dítěte z roku 1989 (sdělení MZV č. 104/1991 Sb.)

V právním řádu České republiky je trestněprávní ochrana mladistvých upravena zákonem č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, v platném znění (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ze dne 25. června 2003, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2004.

Účelem tohoto zákona je stanovit postup vůči osobám, které se v období dospívání, tedy od dovršení patnáctého do osmnáctého roku věku dopustí činu trestného podle trestního zákona, ale také vůči osobám mladším patnácti let, které nejsou podle norem trestního práva České republiky pro nedostatek věku trestně odpovědné. Ve prospěch těchto osob zákon o soudnictví ve věcech mládeže zavádí odchylky jak ve sféře trestního práva hmotného, tak i v oblasti trestního práva procesního.

Téma rigorózní práce nazvané „Problémy trestní odpovědnosti a stíhání mladistvých“ autor zvolil proto, že se jedná o znovuoobnovení právní úpravy, která v České republice přestala platit před více než padesáti lety a její znovupřijetí se stalo významným krokem vedoucím k modernizaci trestního zákonodárství. Současně bylo třeba tímto zákonem reagovat na stále se zvětšující kriminalitu dětí a mladistvých a učinit adekvátní opatření k tomu, aby se odpovídajícím přístupem a výchovou těchto osob zamezilo dalšímu vývoji jejich případné kriminální kariéry a tito jedinci se po výkonu opatření stanovených tímto zákonem, která mají za cíl účinně přispívat k tomu, aby se nadále protiprávního jednání zdržely, našly si společenské uplatnění odpovídající jejich schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil přispěly k odčinění újmy vzniklé jejich protiprávním činem a zařadily se zpět do společnosti.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol. V první kapitole bude čtenář krátce seznámen s vývojem trestního zákonodárství nad mládeží od vzniku Československa až do přijetí dnešní podoby zákona o soudnictví ve věcech mládeže, s důrazem na zákon č.

48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, který sloužil zákonodárci při koncipování současného zákona o mládeži jako hlavní zdroj inspirace.

Jelikož cílem této práce je komplexní srovnání obecné a speciální právní úpravy, jsou druhá, třetí a čtvrtá kapitola zaměřeny na současný zákon o soudnictví ve věcech mládeže a na rozdíly mezi trestněprávní úpravou vztahující se na dospělé pachatele a na děti a mladistvé, jak z hlediska trestního práva hmotného, tak i procesního. Pojednává o rysech právní úpravy, jejích základních zásadách, o trestní odpovědnosti mladistvých a sankčním systému, přičemž neopomíjí ani instituty trestního řízení ve věcech mladistvých, jako je vazba, opravné prostředky, odklony od trestního stíhání a vykonávací řízení. Dále je zde věnována pozornost srovnání řízení proti mladistvým s řízením ve věcech dětí mladších patnácti let a rozboru slabých míst legislativní úpravy, která jsou patrná již ze samotného zákonného textu nebo vyplynula teprve při aplikaci zákona.

Pátá kapitola je věnována novelizacím zákona o soudnictví ve věcech mládeže a možným budoucím legislativním změnám.

Poslední kapitola obsahuje krátké srovnání právní úpravy soudnictví nad mládeží v České republice a na Slovensku, neboť tyto dva státy vycházely ze stejných trestněprávních předpisů, avšak vývoj v dané problematice je u každého z nich odlišný.

Při zpracování této práce byly autorovi zdrojem informací právnícká literatura a časopisy, soudní judikatura, platná legislativa a důvodové zpráva nejen k zákonu o soudnictví mládeže, ale i k dalším zákonům s tematikou souvisejícím.

Práce je zpracována ke stavu právní úpravy ke dni 31.12.2008.

Kapitola I.

Krátký historický exkurs o vývoji trestního zákonodárství nad mládeží

Počátky samostatného systému justice nad mládeží je možné datovat na přelom devatenáctého a dvacátého století, kdy byl v roce 1899 ve státě Illinois v USA zřízen první řádný soud pro mladistvé (tj. osoby mladší 18 let). Charakteristickým rysem soudu mládeže bylo to, že disponoval jak pravomocí civilněprávní vykonávanou nad mládeží ohroženou, narušenou či jinak zanedbanou, tak pravomocí trestněprávní ve věcech mládeže delikventní. Vytvoření soudu mládeže bylo výsledkem snah reformního hnutí za záchranu dítěte, které se zasazovalo o změnu zákonů ve prospěch ohrožené a delikventní mládeže. Hnutí vycházelo z konceptu tzv. „parents patrie“, jehož podstata spočívala v právu a povinnosti pečovat o osoby mladší 18 let.

Následně byly vytvořeny obdobné instituce i v Evropě. Primát má Německo, kde byl zřízen první soud mládeže ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1908, o rok později se nechalo inspirovat Rakousko.⁴

1.1 Právní úprava platná v období od roku 1918

Po vzniku samostatného Československého státu v roce 1918 existovaly na území Československa dva různé trestněprávní systémy. Pro Čechy, Moravu a Slezsko byl platný rakouský trestní zákoník č. 117 ř.z. z 27. května 1852 a trestní řád č. 119 ř.z. z 23. května 1873. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi se aplikovalo původní právo uherské. Příchod první světové války měl za následek zanedbávání mládeže, zvýšení její kriminality a mravní úpadek v době poválečné.

Trestní právo mládeže bylo vytvářeno v těch státech, kterým nebyla budoucnost mládeže lhostejná a kde si uvědomovali, že

⁴ Válková, H., Zezulová, J., Trestní soudnictví nad mládeží, České vězeňství, 3/96, s. 33.

zásady obecného trestního práva o podmínkách trestní odpovědnosti, o způsobu státní reakce na trestný čin, o podmínkách a formách stíhání jsou nevhodné k aplikaci vůči mladistvým pachatelům. Rakouské trestní právo mělo velmi málo zákonných ustanovení hmotného i procesního trestního práva aplikovatelných výlučně na mládež. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi sice bylo již zákony čl. XXXVI/1908 a čl. VII/1913 koncipováno trestní právo mládeže, byly zřízeny soudy pro mládež a odpovídajícím způsobem bylo upraveno řízení před nimi, avšak tato úprava se s postupem času jevila jako zastaralá, těžkopádná a složitá.⁵ Za této situace bylo třeba upravit trestní zákonodárství nad mládeží jednotnou právní úpravou pro celé území republiky. Proto byl v roce 1922 připraven návrh příslušného zákona. Parlamentu však byl postoupen až v roce 1930 po úpravách inspirovaných novými zákony o soudnictví nad mládeží v Německu (1923) a v Rakousku (1928).⁶

1.2 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931

Roztříštěná právní úprava soudnictví nad mládeží se sjednotila až 11. března 1931 díky přijetí zákona č. 48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží.⁷ Zákon obsahoval jak ustanovení trestního práva hmotného, tak i práva procesního a k obecnému trestnímu právu byl v postavení legis specialis.

Zákon samotný byl předními českými trestněprávními experty považován za progresivní a zdařilý.⁸

Důvodová zpráva k zákonu uváděla: „Trestný čin spáchaný mladistvou osobou není jediným symptomem její mravní

⁵ Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Praha: Československý Kompas, 1932, s. 3-5.

⁶ Válková, H., Dünkel, F., Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha 1992.

⁷ V kategorii mládež jsou v zákoně č. 48/1931 Sb. z. a n. zahrnuty dvě podskupiny subjektů, nedospělí a mladiství. Za nedospělého zákon považoval osobu, která v době spáchaného činu nedovršila čtrnáctý rok, a za mladistvého osobu, která v době spáchaného činu dovršila čtrnáctý, ale nedosáhla osmnáctý rok svého věku.

⁸ Kallab, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Praha, 1931.

zpustlosti nebo mravního ohrožení a uložením trestu jako odplaty za čin by nebylo učiněno nic na záchranu společnosti před dorůstajícím zločincem. Je nutné zjistiti příčiny zla a potírati je vhodnými prostředky.“ Vůdčí zásadou trestního soudnictví nad mládeží mělo být „co nejméně trestati, co nejvíce vychovávat i a je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávat i a polepšovat.“ Z této zásady implicitně vyplývá, že trestné činy spáchané mladistvým měly být posuzovány s ohledem na stupeň duševní vyspělosti mladistvého odchylně a mírněji od trestných činů dospělých pachatelů. Této myšlence mělo být přizpůsobeno i trestní řízení proti mladistvému. Za účelem dosažení výše uvedené vůdčí zásady trestního soudnictví nad mládeží se trestního řízení proti mladistvým provinilcům měly zúčastňovat orgány sociální péče o mládež, a to nejen jako orgány pomocné, ale i jako spolurozhodující a dohlízející nad všemi fázemi trestního řízení.⁹

1.3 Trestní zákonodárství nad mládeží od roku 1950

Jak bylo uvedeno výše, na území Československa existovaly v důsledku dualismu práva dva trestněprávní systémy. Ke sjednocení právní úpravy na celém území republiky došlo až v roce 1950 přijetím trestního zákona č. 86/1950 Sb. a trestního řádu č. 87/1950 Sb. Přijetím těchto zákonů byl bohužel také zrušen i zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 a trestní soudnictví nad mládeží se opět stalo součástí obecných trestněprávních předpisů. Trestní zákon upravoval problematiku mladistvých v osmi ustanoveních.¹⁰ Trestní řád obsahoval v hlavě sedmé oddílu prvního jako jeden ze zvláštních způsobů řízení řízení proti mladistvým, které bylo k trestnímu řádu v poměru legis specialis. V jedenácti paragrafech zde byly stanoveny odlišnosti trestního řízení proti mládeži, které měly přednost před

⁹ Z důvodové zprávy k zákonu č. 48/1931 Sb. z. a n. in: Miřička, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Praha: Československý Kompas, 1932, s. 5.

¹⁰ §§ 56 až 63 z.č. 86/1950 Sb.

obecnými ustanoveními trestního řádu. Tato ustanovení nahradila úpravu trestního řízení proti mládeži obsaženou v zákoně č. 48/1931 Sb. z. a n. ve 26 rozsáhlých paragrafech. Řízení proti mladistvým podle nového trestního řádu bylo tedy oproti předchozí úpravě značně okleštěno, a nebyly do něj převzaty procesní instituty zákonem č. 48/1931 Sb. z. a n., které přispívaly k co nejefektivnější resocializaci mladistvého.

1.4 Současný trestní zákon a trestní řád

K další rekodifikaci trestního práva došlo v roce 1961 přijetím trestního zákona č. 140/1961 Sb. (dále jen „trestní zákon“) a trestního řádu č. 141/1961 Sb. (dále jen „trestní řád“), kterými byly zrušeny předchozí trestní zákon č. 86/1950 Sb. i se zákonem č. 63/1956 Sb., který ho měnil a doplňoval a trestní řád č. 64/1956 Sb., který nahrazoval trestní řád č. 87/1950 Sb. Kodexy z roku 1961 platí v České republice po mnoha novelizacích doposud.

Zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých byla začleněna do čtrnácti paragrafů hlavy sedmé trestního zákona a byla v poměru speciality k celému trestnímu zákonu. Tato hlava byla zrušena zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Rovněž trestní řád ve své hlavě dvacáté, oddílu prvním upravoval řízení proti mladistvým jako jeden ze zvláštních způsobů řízení. Hlava dvacátá obsahovala odchylky od obecné úpravy trestního řízení v případech, kdy by postup podle těchto ustanovení byl na újmu cíli, kterého chce zákon v určitých případech dosáhnout.¹¹ Přijetím zákona č. 218/2003 Sb. byl tento oddíl zrušen. Toto řízení bylo také v postavení legis specialis k obecnému trestnímu řádu.

¹¹ Jelínek, J., a kol.: Trestní zákon a trestní řád, 25. vydání, Linde, Praha 2007 s. 782.

Kapitola II.

Současný zákon o soudnictví ve věcech mládeže a jeho charakteristika

Úvahy o obnovení samostatného trestního systému nad mládeží lze zaznamenat v roce 1992, kdy byly zahájeny přípravné práce na celkové rekodifikaci trestního práva. Vzhledem k situaci trestního práva hmotného i procesního však nebyly uskutečněny. Důvodem byla absence systému sociálních pracovníků (dnešní úředníci Probační a mediační služby), kteří by plnili úkoly v rámci trestního soudnictví, a neexistence speciálních soudů pro mládež. Trestní politika vůči mládeži byla v devadesátých letech zaměřena na určení dolní hranice trestní odpovědnosti mladistvého a na trestání mladistvých. Myšlenka samostatného zákona, jenž by upravoval trestní právo mládeže, nebyla v té době sice jednoznačně uzavřena, ale nebyly ani činěny kroky k jejímu prosazení.¹²

Obrat ve vývoji trestní politiky státu směrem k vytvoření samostatného trestního systému soudnictví nad mládeží nastal až počátkem roku 1997. V průběhu dvou let vzniklo na půdě Komise pro rekodifikaci trestního zákona a trestního řádu při Ministerstvu spravedlnosti šest dokumentů věnovaných nové kodifikaci trestního práva mládeže. V dokumentech bylo konstatováno, že společenskou reakci na kriminalitu mládeže je třeba pojímat jako součást komplexní právní ochrany mládeže.

Na základě těchto dokumentů byl následně připraven věcný záměr zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní jednání a o soudnictví nad mládeží, který byl schválen usnesením vlády ČR č. 890 ze dne 13.9.2000.

V důvodové zprávě k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže bylo řečeno, že současná právní úprava trestání

¹² Schelleová, I., a kolektiv, Právní postavení mladistvých, , Praha 2004, s. 41.

mladistvých (myšleno před jeho přijetím) vykazuje zejména následující nedostatky:

- není dostatečně upraveno zacházení s osobami mladšími patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného,
- není dodržena významná zásada toliko pomocné úlohy trestní represe, která u mladistvých musí být zvlášť zdůrazněna,
- řešení trestních případů a ostatních deliktů mladistvých a pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých není dostatečně individualizováno a nynější škála zákonných opatření je příliš úzká,
- nevyhovující je stávající úprava vazby mladistvého,
- v praxi není v podstatě vůbec uplatňováno ustanovení § 296 trestního řádu o výjimečnosti společného soudního řízení proti mladistvému a osobě starší osmnácti let, nedostatečně je v řízení vymezeno a chráněno postavení mladistvého a jeho osobnost a soukromí,
- není náležitě vymezen zvláštní postup při výkonu trestů a ochranných opatření mladistvých, který by měl napříště vycházet z monismu trestních sankcí, aby tak byl odstraněn difamující charakter trestního odsouzení,
- zákonné podmínky pro důslednou diferenciaci a individualizaci procesních forem řešení trestné činnosti mladistvých, včetně uplatnění některého z odklonů, nejsou přizpůsobeny projednávání trestních věcí mladistvých a osob ve věku blízkém věku mladistvých,
- není respektována ani kdysi zavedená specializace na trestní věci mladistvých u obecných soudů; zcela nedostatečně je zajištěna specializace policistů; u státních zástupců je specializace zajištěna na vyšších úrovních (krajské, vrchní a nejvyšší státní zastupitelství), není však vždy zajištěna na nejnižší úrovni u okresních státních zastupitelství - viz i pokyn nejvyššího státního zástupce č. 3/2000 Sb. ze dne 20. března 2000; specifická je problematika u obhájců působících v této

oblasti, kde s ohledem na právo volby advokáta nemusí být vždy specializace respektována,

- není v dostatečné míře zabezpečena spolupráce s Probační a mediační službou, jakož i s dalšími institucemi podílejícími se na práci s mládeží.¹³

Reforma trestního práva v oblasti soudnictví nad mládeží byla motivována snahou zakomponovat do nové právní úpravy princip tzv. restorativní (obnovující) justice, která klade důraz na vyváženou, spravedlivou reakci společnosti na trestný čin mladistvého, nezříkající se své spoluodpovědnosti za jeho selhání a vyvozující z něj důsledky nejen pro něj samotného, ale i pro řešení problémů dalších zúčastněných osob spojených s trestným činem. Poškozený měl dostat větší prostor k uplatnění svých oprávněných požadavků na morální i finanční satisfakci, sociální okolí mladistvého i oběti jeho činu měly mít možnost spolupodílet se na odčinění způsobených škod, mladistvý měl být stimulován k převzetí osobní, tj. nikoli pouze formální trestní odpovědnosti za spáchaný čin a nápravu jím způsobených následků. Takový přístup se ukazuje v zahraničních analýzách účinnější než jednostranně orientovaná paternalistická reakce, která se soustřeďuje mnohem více na minulost a trestný čin, než na budoucnost mladistvého, přičemž se zdůrazňuje pozitivní přínos v poskytnutí příležitosti samotnému delikventovi k tomu, aby se osobně podílel na znovuoobnovení konfliktem dotčených mezilidských vztahů. Stejná východiska by měla, podobně jako je tomu v moderních zahraničních právních úpravách (např. v Rakousku, Německu, Kanadě či Novém Zélandu), vytvořit i v České republice vhodné právní prostředí pro rozvíjení moderní trestní politiky.¹⁴

Počátkem roku 2001 byl návrh nového zákona předložen vládě, která jej schválila a postoupila k projednání parlamentu.

¹³ Důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb.

¹⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb.

Návrh zákona byl zpracován českými experty, vysokoškolskými profesory právnických fakult, experty z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, soudci z Nejvyššího soudu a Městského soudu v Praze, byl předložen k odborné diskusi a jeho znění reflektovalo podněty významných evropských pracovišť zabývajících se problematikou trestního práva a kriminality. Odpovídal moderním evropským trendům vycházejícím ze zkušeností z jiných právních systémů. Nicméně poslanecká sněmovna velkou většinou svých hlasů návrh před blížícími se parlamentními volbami vyřadila ze svého programu.¹⁵

Nový návrh zákona byl přijat teprve po volbách novou poslaneckou sněmovnou dne 21.5.2003, senátem byl schválen dne 27.6.2003, prezident republiky jej podepsal dne 9.7.2003, vyhlášen byl ve Sbírce zákonů pod č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) a nabyl účinnosti dne 1.1.2004 (dále jen „ZSVM“ nebo „zákon“). Jeho přijetím se Česká republika opětovně přihlásila k myšlence samostatného systému trestní justice nad mládeží a k odkazu prvního zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931. Přijetím ZSVM se dostalo trestnímu právu mládeže významného postavení v rámci právní ochrany dětí a mladistvých v České republice.¹⁶

V dalších částech této práce bude pojednáno o hlavních rozdílech mezi obecnými trestněprávními normami a ZSVM.

2.1 Charakteristika a účel ZSVM

Podle § 1 tohoto zákona je účelem úprava podmínek odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

¹⁵ Válková, H., Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle? Trestní právo 5/2002, s. 135 a n.

¹⁶ Právní postavení mladistvých, Schelleová, I., a kolektiv, Praha 2004, s. 42.

Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství se sleduje, aby se vůči subjektu takového činu užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů. Pokud zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáčení činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných trestněprávních předpisů.

ZSVM sdružuje normy trestního práva hmotného a normy trestního práva procesního v jednom kodexu.

Smyslem vytvoření samostatného zákona týkajícího se mládeže je komplexní úprava hmotněprávních i procesních aspektů trestání mládeže, nově zavedení systému specializovaných soudů mládeže a jasné vymezení ucelené škály možných reakcí na trestnou činnost mládeže.

ZSVM je normou speciální vůči trestnímu zákonu i trestnímu řádu. Poměr speciality vyplývá z § 74 trestního zákona a z § 291 trestního řádu. Speciální normou je však také i vůči zákonům č. 94/1963 Sb., o rodině v platném znění, č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád v platném znění a č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže v platném znění, což je vyjádřeno v § 1 ZSVM.

Samotný zákon má 98 paragrafů rozdělených do čtyř hlav. Již z tohoto rozsahu je na první pohled zřejmé, že soudnictví nad mládeží není již jen pouhou zvláštní částí či zvláštním druhem řízení v obecných trestněprávních předpisech o rozsahu několika málo paragrafů, tak jak tomu bylo v předcházející socialistické právní úpravě, ale uceleným a propracovaným zákonem, kterým se zákonodárce snaží postihnout problematiku kriminality dětí a mladistvých a nalézat co nejvhodnější způsob jejího řešení.

První hlava ZSVM obsahuje obecná ustanovení zákona, jakými jsou jeho účel, vymezuje základní pojmy a zásady s nimiž zákon pracuje a z nichž vychází.

Druhá, nejobsáhlejší hlava obsahuje hmotněprávní a procesněprávní část zákona, která se vztahuje na mladistvé.¹⁷ Upravuje materii týkající se trestní odpovědnosti mladistvých, zániku trestní odpovědnosti, opatření ukládaných mladistvým a řízení ve věcech mladistvých. Dále zahrnuje též práva mladistvého, zvláštní ustanovení upravující vazbu, dokazování, opravné prostředky a výkon rozhodnutí.

Třetí hlava upravuje řízení ve věcech dětí mladších patnácti let jako určitou alternativu trestního řízení.

Obsahem poslední čtvrté hlavy zákona jsou společná a přechodná ustanovení vztahující se k předchozím třem hlavám.

2.2 Základní zásady zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Základní zásady uvedené v ZSVM vycházejí z obecných principů zakotvených v trestněprávních i procesněprávních normách. Vzhledem ke vztahu speciality ZSVM k obecným normám trestního práva jsou některé základní zásady upraveny ve smyslu účelu ZSVM a jiné jsou nové, aplikovatelné pouze na mládež.

Zvláštností oproti obecné úpravě je skutečnost, že všechny výše uvedené základní zásady jsou upraveny v ustanovení § 3 zákona. Společným cílem zásad je, aby všechna opatření, postupy a prostředky byly využívány především k obnovení narušených sociálních vztahů, k integraci dítěte nebo mladistvého do širšího sociálního prostředí a tím i k prevenci další kriminality.

Zákon zahrnuje obecné principy soudnictví nad mládeží, dále základní zásady trestního práva hmotného vztahující se k trestní odpovědnosti a ukládání sankcí mladistvým a nakonec

¹⁷ Ten, kdo dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku

také základní zásady trestního řízení ve věcech mladistvých.¹⁸ Všechny tyto zásady doplňují či zpřesňují obecné zásady trestního práva tak, aby byl lépe dosažen účel ZSVM.

Zásady nové právní úpravy byly formulovány s využitím poznatků získaných komparativní analýzou zahraničních trestněprávních předpisů a zkušeností potvrzených provedenými kriminologickými výzkumy a navazují i na tradice prvního československého zákona o trestním soudnictví nad mládeží. Jejich zařazením mezi úvodní ustanovení zákona zdůraznil zákonodárce jejich význam ve smyslu závazných výkladových pravidel.¹⁹ Hmotněprávní zásady jsou upraveny v § 3 odst. 1 až 3 a procesněprávní zásady jsou obsahem § 3 odst. 4 až 7 ZSVM.

2.2.1 Základní zásady trestního práva hmotného

Základní zásady trestního práva hmotného jsou upraveny v § 3 odst. 1 až 3 zákona. Jde o zásady *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* a *nullum crimen sine lege praevia*, zásadu pomocné role trestní represe a ekonomie trestní hrozby a zásadu zvláštního přístupu při ukládání výchovných, ochranných a trestních opatření.

Zásady *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* (jen zákon stanoví, co je trestný čin a jaký trest lze za něj uložit) a *nullum crimen sine lege praevia* (zákaz retroaktivity) jsou formulovány v § 3 odst. 1 zákona. Jde o obecné zásady trestního práva ústavněprávní úrovně obsažené též v čl. 39 Listiny základních práv a svobod (dále jen LZPS). Další zásada, zákaz retroaktivity zákona k tíži pachatele, je taktéž ústavní zásadou vyjádřenou v čl. 40 odst. 6 LZPS, která požaduje stanovit zákonné podmínky viny pachatele a právních následků dříve, než dojde ke spáchání zákonem kriminalizovaného činu. Současně je zde vyzdvihnout účel ukládaných sankcí, který upřednostňuje

¹⁸ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 9.

¹⁹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 27-28.

obnovu deliktem narušených sociálních vztahů související s reintegrací dítěte či mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a prevenci další kriminality.

Odstavec 2 § 3 zákona vychází ze zásady ekonomie trestní represe, když umožňuje ukládat trestní opatření až jako ultima ratio v trestání mladistvých a pouze v případech, kdy zvláštní způsoby řízení a opatření jim ukládané, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona.

Třetí odstavec je vyjádřením zásady zvláštního přístupu při ukládání výchovných, ochranných a trestních opatření s ohledem na individualizaci odpovědnosti mládeže. Přihlíží se k osobnosti toho, komu je opatření ukládáno, k jeho věku, rozumové a mravní vyspělosti, ke zdravotnímu stavu, jakož i k jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům a rovněž tak i k povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu. V souladu se zákazem diskriminace nemůže být politické, národní, sociální nebo náboženské smýšlení mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let, jeho rodiny nebo rodiny, v níž žije, anebo způsob výchovy mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let důvodem k uložení opatření podle tohoto zákona. Při ukládání opatření dle ZSVM jsou orgány činné v trestním řízení povinny ke všem výše uvedeným okolnostem přihlížet.

2.2.2 Základní zásady trestního práva procesního

Základní zásady trestního řízení ve věcech mládeže jsou upraveny v § 3 odst. 4 až 8 zákona. Jedná se o zásadu zvláštního (specifického) přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, zásadu spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásadu ochrany soukromí mladistvého, zásadu rychlosti řízení a zásadu uspokojení zájmů poškozeného. Tyto specifické zásady trestního řízení ve věcech mladistvých jsou reflexí požadavků vyplývajících z mezinárodních

smluv, zejména z Úmluvy o právech dítěte z roku 1991 (vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.), která obsahuje podrobná ustanovení o řízení proti mladistvým zejména ve svých člancích 37 a 40, Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (vyhlášena pod č. 209/1992 Sb.) umožňující vyloučení tisku a veřejnosti v zájmu mladistvého (čl. 6 odst. 1, věta druhá) nebo Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (vyhlášen pod č. 120/1976 Sb.) dle jehož čl. 14 odst. 4 se v trestním řízení proti mladistvým přihlíží k jejich věku a k tomu, že je žádoucí usilovat o jejich nápravu.²⁰

Zásada zvláštního (specifického) přístupu při projednávání trestních věci mladistvých (§ 3 odst. 4 zákona) spočívá v tom, že v řízení podle ZSVM je třeba postupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se řízení vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen a aby projednávané činy a jejich příčiny i okolnosti, které je umožnily, byly náležitě objasněny a za jejich spáchání byla vyvozena odpovědnost podle ZSVM. Řízení je přitom třeba vést tak, aby vedlo k předcházení dalším protiprávním činům.

Důležitost této zásady vyzdvihuje důvodová zpráva k ZSVM tak, že mládež s ohledem na svá věková specifika vyžaduje v trestním procesu zvláštní způsob zacházení, a proto je třeba každou trestní věc mladistvého řešit individuálně, se zřetelem ke všem okolnostem trestného činu, osobnosti dospívajícího a jeho zdravotnímu stavu a dále též k potřebám poškozeného a zájmům jeho blízkého sociálního okolí s cílem obnovit narušené sociální a právní vztahy a ve vhodných případech využít alternativních způsobů řešení trestních věcí. Tato zásada se promítá i do ustanovení § 42 odst. 1 ZSVM, podle něhož má mladistvý právo na zacházení přiměřené jeho věku, duševní vyspělosti a zdravotnímu stavu. Jejím odrazem je dále rozšířený princip

²⁰ Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminální věda 4/2003, s. 251 a násl.

oportunity trestního stíhání, a specializace orgánů a osob provádějících úkony v trestním řízení týkajících se mladistvých.

Také odst. 8 § 3 ZSVM stanoví, že soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby působící v trestních věcech mladistvých budou vybíráni z osob, které mají dostatek životních zkušeností, a mají speciální přípravu v zacházení s mládeží. Tato zásada vyjadřuje, že osoby, které budou vstupovat v kontakt s mládeží musí splňovat určité předpoklady. Speciální vzdělávání těchto osob zajišťuje Ministerstvo spravedlnosti prostřednictvím Justiční akademie. Poskytnutí takového vzdělání zainteresovaným osobám má přinést dokonalejší zpracování a vyhodnocení skutečností zjištěných v průběhu řízení jak o osobnosti a dosavadním životě dítěte mladšího patnácti let či mladistvého, tak o dosaženém stupni jeho vývoje a aktuální životní situaci a tím i umožnění na jeho protiprávní čin adekvátně a účinně reagovat.²¹

Stejně nebo podobné požadavky by měly být vyžadovány i u obhájců mladistvých nebo by k nim mělo být přihlíženo alespoň při jejich obligatorním ustanovování podle § 38 a násl. trestního řádu. Dle původní předlohy ZSVM měl být zaveden zvláštní seznam advokátů specializujících se na mládež, kteří by absolvovali zvláštní odbornou přípravu a tito advokáti by se nemohli nechat při obhajobě mladistvých zastoupit advokátním koncipientem. Tato ustanovení však byla z původní předlohy zákona vypuštěna. Je tedy čistě na advokátech, zejména těch, kteří poskytují obhajobu ex offio, jakým způsobem budou přistupovat ke svému vzdělávání zejména v oblasti psychologické či pedagogické, které by využili při obhajobě mládeže. Jistě by však bylo vhodné, aby v případech ustanovení obhájce mladistvému soudem bylo přihlíženo minimálně k dostatečným zkušenostem advokáta. Případnou volbu obhájce samotným mladistvým nebo dalšími osobami uvedenými v § 44 odst. 2 ZSVM

²¹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 36.

však nelze z žádných hledisek omezovat, neboť by se jednalo o zásah do základních ústavních práv obviněného, mezi které patří právo zvolit si svého obhájce (viz Čl. 40 LZSP a § 33 trestního řádu).

Dle zkušeností autora této práce dochází při ustanovování obhájců mladistvým soudy v případech nutné obhajoby mnohdy k ustanovení advokátů, kteří se podmínkám, požadovaným od orgánů činných v trestním řízení ani zdaleka nepřibližují. Nadto se namísto advokáta jednotlivých úkonů trestního řízení většinou účastní advokátní koncipienti, kteří nemají potřebné praktické zkušenosti z trestního práva, ani dostatek životních zkušeností. V tomto směru by jistě bylo vhodné vrátit se k původní předloze ZSVM a nadále minimálně neumožňovat zastoupení mladistvých advokátními koncipienty.

V poslední větě odst. 4 § 3 zákona je vyjádřena zásada spolupráce s orgánem sociálně – právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy. Orgány činné podle ZSVM spolupracují s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí, což je rovněž zdůrazněno v § 36 a 40 zákona, kde je podtržen cíl této spolupráce spočívající v posílení výchovného působení řízení ve věcech mladistvých, ve vytvoření podmínek pro individuální přístup k řešení jednotlivých věcí tak, aby bylo možné včas reagovat na potřeby a zájmy mladistvých a poškozených osob i všech dalších subjektů dotčených trestnou činností a zamezovat a předcházet trestné činnosti.²²

Zásada ochrany soukromí mladistvého (§ 3 odst. 5 ZSVM) rozšiřuje zásadu presumpce neviny, která je obecně upravena v § 2 odst. 2 trestního řádu o ochraně osobnosti. Zmíněná zásada je rovněž vyjádřena v čl. 6 odst. 1, věta druhá Evropské úmluvy, podle níž může být tisk a veřejnost z procesu vyloučen, jestliže to vyžaduje zájem nezletilých.

²² Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 32-33.

V ZSVM je tato zásada dále provedena v dílu sedmém oddíl šestý. V těchto ustanoveních je upravena ochrana soukromí mladistvých a omezení veřejnosti v trestním řízení, spočívající v limitaci zveřejňování informací o řízení (§ 52 ZSVM), rozsahu zákazu zveřejňování (§ 53 ZSVM) a omezení přístupu veřejnosti k hlavnímu líčení a veřejnému zasedání a publikování informací o nich (§ 54 ZSVM). Z důvodu speciality ZSVM vůči trestnímu řádu neplatí v trestním řízení konaném proti mladistvým ustanovení § 8a trestního řádu.

§ 54 ZSVM byl již jednou novelizován zákonem č. 253/2006 Sb. Hlavní změnou, kterou tato novela přinesla, je možnost předsedy senátu, aby s přihlédnutím k osobě mladistvého a k povaze a charakteru provinění, které spáchal, rozhodl o uveřejnění pravomocného odsuzujícího rozsudku s uvedením jména, popřípadě jmen, a příjmení mladistvého, jakož i o uveřejnění jeho dalších osobních údajů v případech, kdy se jedná o zvláště závažné provinění, a takové uveřejnění je potřebné z hlediska ochrany společnosti. Cílem novelizace bylo zpřesnění předchozí nejasné úpravy možnosti předsedy senátu rozhodnout o jiném způsobu uveřejnění odsuzujícího rozsudku o provinění spáchaném mladistvým, než o uveřejnění ve veřejných sdělovacích prostředcích bez uvedení jména a příjmení mladistvého. Ze znění věty třetí ustanovení § 54 odst. 3 ZSVM před uvedenou novelou totiž nebylo zcela zřejmé, co se rozumí „jiným způsobem zveřejnění“. Bylo sporné, zda se tím rozumí způsob, jakým bude rozsudek uveřejněn nebo rozsah údajů, které lze zveřejnit. Uvedená úprava je průlomem do jinak uplatňované zásady zákazu zveřejňování informací o mladistvém (viz § 53 ZSVM), která je odůvodněna zvláštním zájmem na ochraně soukromí a osobnosti mladistvého, s cílem minimalizace škodlivých vlivů trestního řízení na mladistvého, včetně vlivů

difamujících jeho osobu.²³ Uveřejňovat však lze pouze odsuzující rozsudek.

Ačkoliv novela č. 253/2006 Sb. na jedné straně přispěla ke zlepšení legislativní úpravy, na straně druhé se z důvodu jejího přijetí ze ZSVM vytratilo ustanovení o tom, jakou formou bude předseda senátu v dané věci rozhodovat a zda bude možné podat proti takovému rozhodnutí opravný prostředek.

Předchozí právní úprava stanovila, že rozhodnuto bude formou usnesení, proti němuž není možno podat stížnost.²⁴

V řízení ve věcech dětí mladších patnácti let platí úprava v §§ 52 až 54 obdobně, přičemž jednání jsou vždy neveřejná (§ 92 odst. 2, 3 a § 94 ZSVM).

Další procesněprávní zásadou je zásada rychlosti řízení (§ 3 odst. 6). Navazuje na čl. 38 odst. 2 LZPS a čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy. Dodržování této zásady v řízení ve věcech mládeže má obzvláště význam, zejména z hlediska výchovného působení trestního stíhání. Neboť pohotová, jednoznačná a zároveň spravedlivá reakce na spáchané provinění je nejlepší prevencí proti páchání dalšího delikventního jednání. Rychlost trestního řízení však nesmí být na úkor jeho kvality.

Oproti obecnému trestnímu řízení je řízení ve věcech mladistvých urychleno díky zkrácení některých lhůt. Jedná se např. o lhůtu pro pozorování duševního stavu obviněného, která nemá trvat déle než jeden měsíc, a jen na odůvodněnou žádost znalců může soud pro mládež a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce tuto lhůtu prodloužit maximálně o jeden měsíc (§ 58 odst. 2 zákona). Také lhůty pro trvání vazby jsou oproti obecné úpravě v trestním řádu výrazně zkráceny a je omezena možnost jejich prodloužení (§ 47 zákona).

Zásada uspokojení zájmů poškozeného (§ 3 odst. 7 zákona) odráží skutečnost, že poškozený je významným subjektem

²³ Z důvodové zprávy k z.č. 253/2006 Sb.

²⁴ Hrušáková, M. ml., Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie 1/2007, s. 36

trestního řízení.²⁵ Vyžaduje, aby poškozenému byla protiprávním činem nahrazena způsobená škoda nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění. V ZSVM je rozvedena zejména v § 45. Podle tohoto ustanovení jsou orgány činné podle tohoto zákona povinny přihlížet k oprávněným zájmům poškozeného, poučit ho o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění. Státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu posuzuje vhodnost a účelnost některého ze zvláštních způsobů řízení vedoucích mimo jiné k náhradě škody nebo jinému odčinění škodlivých následků činu.

Poškozený, jehož adresa pobytu, sídla nebo místa podnikání je známa, musí být příslušným orgánem činným podle tohoto zákona vyrozuměn, jestliže mladistvý prohlásí, že je připraven škodu vzniklou činem nahradit, jinak odčinit nebo přispět k narovnání škodlivých následků činu. Totéž platí v případě, že mladistvý na sebe vezme povinnost, která se bezprostředně dotýká zájmů poškozeného.

Stanovení zásady ochrany práv poškozeného jako základní zásady řízení ve věcech mladistvých je správné a odpovídá principu spravedlnosti, který má širší rozměr než pouze kompenzace škody způsobené trestným činem. Některými novelizacemi trestního řádu, zejména zákonem č. 265/2001 Sb. došlo k podstatnému rozšíření procesních práv poškozeného. Naproti tomu zákonodárce nedal uvedené zásadě širší rozměr v oprávnění poškozeného podat stížnost proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání podle § 70 ZSVM, jestliže takové rozhodnutí bylo učiněno v přípravném řízení. Zákon stanoví, že se poškozený o odstoupení pouze vyrozumí (§ 70 odst. 4 ZSVM). Odstoupení od trestního stíhání je výslovně v zákoně označeno jako zvláštní způsob řízení, který je možno v trestních věcech mladistvého použít stejně jako podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání (§ 69 ZSVM). Proti podmíněnému zastavení

²⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní, 4. vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2005, s. 162

trestního stíhání může poškozený podat stížnost (§ 307 odst. 3 trestního řádu), stejně jako proti usnesení o schválení narovnání (§ 309 odst. 2 trestního řádu). Jestliže bylo vydáno usnesení o odstoupení od trestního stíhání po předběžném projednání obžaloby anebo v hlavním líčení, zákon stanoví, že poškozený je oprávněn podat stížnost podle výslovného ustanovení zákona (§§ 62 odst. 3, 65 odst. 3 ZSVM).²⁶

Soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží (§ 3 odst. 8 zákona). K této zásadě a problému při ustanovování advokátů mládeži bylo pojednáno výše.²⁷

2.2.3 Další základní zásady trestního řízení

Mimo základní zásady řízení vypočtené v § 3 ZSVM zavádí zákon nové instituty či postupy, které mění či doplňují obsah základních zásad trestního řízení obsažených v trestním řádu.

Zásadu presumpce neviny²⁸ doplňuje § 52 zákona, který stanoví, že dokud není trestní stíhání pravomocně skončeno, mohou orgány činné podle tohoto zákona zveřejňovat jen takové informace o řízení vedeném proti mladistvému, kterými nebude ohroženo dosažení účelu trestního řízení, a které neodporují požadavku ochrany osobnosti mladistvého a jeho osobních údajů, a to i jiných osob zúčastněných na řízení. Tato úprava je speciální k obecným ustanovením trestního řádu a je odůvodněna zvláštním zájmem na ochraně soukromí a osobnosti mladistvého, a zamezení působení vlivů difamujících jeho osobu. Striktní dodržování této ústavní zásady se v konkrétním případě může střetnout s jinou ústavní zásadou, svobodou projevu a právem na informace (čl. 17 odst. 4 LZSP) při nevhodné medializaci

²⁶ Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminalistika 4/2003, s. 257, 258.

²⁷ viz pojednání o zásadě zvláštního (specifického) přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, s. 18-20

²⁸ § 2 odst. 2 trestního řádu.

trestních kauz ve sdělovacích prostředcích. O speciální úpravě v ZSVM a o možnostech zveřejňování informací o řízení bylo pojednáno výše v souvislosti s výkladem o § 3 odst. 5 ZSVM.

Se zásadou zveřejňování informací úzce souvisí i zásada veřejnosti,²⁹ která je pro účely dodržování zásady ochrany soukromí mladistvého omezena povolením účasti, při hlavním líčení a veřejném zasedání, pouze osobám taxativně uvedených v § 54 odst. 1 ZSVM. Jedná se o obžalovaného mladistvého, jeho dva důvěrníky, obhájce, zákonné zástupce a příbuzné v přímém pokolení, sourozence, manžela nebo druha, poškozeného a jeho zmocněnce, svědky, znalce, tlumočníky, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, úředníky Probační a mediační služby a zástupce školy nebo výchovného zařízení.

Na návrh mladistvého může být hlavní líčení nebo veřejné zasedání konáno veřejně (§ 54 odst. 1 poslední věta). Z § 64 odst. 3 zákona vyplývá, že o tom, zda bude veřejnost z účasti na hlavním líčení nebo veřejném zasedání vyloučena či nikoliv rozhoduje soud pro mládež. Žádost musí mladistvý učinit osobně, musí jít o osobní projev vůle, proto nemůže být nahrazen návrhem samotného obhájce ani zákonného zástupce.³⁰

Omezení zásady veřejnosti dle ZSVM bylo Okresním soudem v Kladně jako navrhovatelem napadeno u Ústavního soudu. Navrhovatel spatřoval ustanovení § 54 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže v rozporu s čl. 96 odst. 2 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“), a s čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a ustanovení § 53 a § 54 odst. 2, 3 zákona považoval za nesouladná s čl. 17 odst. 1, 4 a 5 Listiny. Ústavní soud však návrh zamítl, neboť napadaná ustanovení zákona mládeže nejsou dle jeho názoru v rozporu s výše uvedenými ústavními zákony.

²⁹ § 2 odst. 10 trestního řádu.

³⁰ Hrušáková, M. ml., Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie 1/2007, s. 33 a následující.

Své rozhodnutí Ústavní soud odůvodnil tak, že ustanovení čl. 38 odst. 2 Listiny, ani čl. 17 odst. 1 Listiny nezakládají neomezené právo na veřejné projednání věci, resp. na informace, když je v obou případech ponecháno na zvážení zákonodárce, do jaké míry právo na veřejné projednávání věci či právo na informace zákonem omezí. Dále Ústavní soud konstatoval, že řada ustanovení Listiny spolu souvisí, a je třeba je vykládat společně, systémově i vzájemně subordinačně, čímž je svoboda zákonodárce Listinou přesně a přísně regulována, a že při posuzování toho, zda zákon omezující základní práva a svobody je ústavně konformní či nikoli, je pak obvykle třeba vzít v úvahu aspekty právněfilosofické, právněhistorické a komparatistické s tím, že v českých zemích byla tradičně jako ústavně konformní vnímána taková právní úprava, která vycházela z premis, že účast veřejnosti je koncipována jako záruka veřejné kontroly justice a zároveň, že k omezení účasti veřejnosti v řízení proti mladistvému je kladen zvláštní důraz na zájmy a prospěch mladistvého. Ústavní soud zkonstatoval, že právo na veřejné projednání věci je základním právem účastníka řízení a nikoliv základním právem soudu či soudce.

Napadené ustanovení § 54 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže považuje Ústavní soud za konformní i s čl. 6 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který umožňuje vyloučit veřejnost jak pro celé řízení, tak i pro jeho část, vyžadují-li to zájmy nezletilých, nebo pokud by vzhledem ke zvláštním okolnostem veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.

Výchovnou činnost soudu, resp. výchovné působení trestního řízení na příjemce informací, není podle názoru Ústavního soudu nutno spojovat vždy právě s identifikací pachatele. Podstatnějšími informacemi pro výchovu k úctě k právům a spravedlnosti jsou informace, týkající se skutkových zjištění a jejich právního posouzení, které lze za účinnosti napadených ustanovení získat při veřejném vyhlášení rozsudku,

a které lze bez jakéhokoliv věcného omezení svobodně projevovat a šířit. Nelze opomenout v tomto směru moderační právo dané v § 54 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže předsedovi senátu.

Ústavní soud uzavřel, že negativa vyplývající z omezení svobody projevu ve prospěch dané modifikace práva na soukromí se nejeví být významná ve srovnání s pozitivy danými v perspektivě působení zákona při utlumování kriminálních kariér mladistvých delikventů.³¹

Zásadu oficiality a zásadu legality³² doplňuje ZSVM tak, že zavádí další formu odklonu aplikovatelnou pouze v trestním řízení proti mladistvým, jako výjimku ze zásady legality rozšiřující princip oportunity. Jedná se o odstoupení od trestního stíhání v řízení vedeném proti mladistvým zakotvené v § 70 zákona.

V řízení o provinění, za které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého a s přihlédnutím ke stupni nebezpečnosti provinění pro společnost a osobě mladistvého odstoupit od trestního stíhání mladistvého, jestliže

- trestní stíhání není účelné a
- potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění.

Součástí rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání je též výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém bylo spatřováno provinění, jehož se odstoupení od trestního stíhání týká. Odstoupit od trestního stíhání lze zejména v případech, kdy mladistvý již úspěšně vykonal vhodný probační program, byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním a poškozený s takovým odškodněním souhlasil, anebo

³¹ Nález ÚS Pl. ÚS 28/04 publikovaný ve sbírce zákonů pod číslem 20/2006 Sb.

³² § 2 odst. 3, odst. 4 trestního řádu.

bylo mladistvému dáno napomenutí s výstrahou a takové řešení lze z hlediska účelu řízení považovat za dostatečné. Poškozený se o odstoupení od trestního stíhání vyrozumí. V trestním stíhání mladistvého, od něhož bylo odstoupeno, se však pokračuje, prohlásí-li mladistvý do tří dnů od doby, kdy mu bylo usnesení o odstoupení od trestního stíhání oznámeno, že na projednání věci trvá. O tom je třeba mladistvého obviněného poučit. Jestliže bylo odstoupeno od trestního stíhání mladistvého a v řízení se pokračovalo jen proto, že mladistvý na projednání věci trval, soud pro mládež, neshledá-li důvod ke zproštění mladistvého, vysloví vinu, avšak trest neuloží.

Pravomocné rozhodnutí soudu pro mládež nebo v přípravném řízení státního zástupce o odstoupení od trestního stíhání vytváří překážku *rei iudicatae*, neboť je ze zákona spojeno se zastavením trestního stíhání.

Tímto rozšířením principu *oportunity* se otevírá diskuse o koncepci trestního stíhání. Na straně jedné je zde princip *legality*, který neumožňuje individuálně posoudit a vytřídit jednotlivé kauzy, což může vést k zahlcení systému trestního soudnictví. Naproti tomu stojí princip *oportunity*, jenž zásadu *legality* popírá a může mít za následek nekontrolovatelné zvýhodňování jednotlivých viníků.³³ Blíže viz kapitola 4.3.

Důsledkem zásady volného hodnocení důkazů³⁴ je, že orgány činné v trestním řízení nemají zákonem stanoveno, jaké množství důkazů je nezbytně nutné provést k prokázání potřebných skutečností. V zásadě ani není zákonem stanoveno, jakého druhu důkazního prostředku lze použít a nejsou předem upravena kritéria pravdivosti jednotlivých důkazů a ani jakým způsobem má být hodnocena důkazní síla určitého důkazu. Tato zásada nutí orgány činné v trestním řízení přihlídnout k okolnostem konkrétního případu, a k jeho zvláštnostem a brání

³³ Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, *Kriminalistika* 4/2003, s. 259, Blíže viz kapitola 2.8.

³⁴ § 2 odst. 6 trestního řádu.

mechanickému postupu při hodnocení důkazů. Jen výjimečně trestní řád stanoví povinnost použít k prokázání určité skutečnosti konkrétního druhu důkazu (§ 105 odst. 4, § 115, § 116 trestního řádu), čímž vylučuje jiný způsob jejich zjištění (§ 89 odst. 3, § 99, § 158 odst. 5, § 211 odst. 2-4, § 314 TŘ).

Doplněním obecné úpravy je § 58 odst. 1 ZSVM, podle kterého je k vyšetření duševního stavu mladistvého nutno přibrat dva znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii. ZSVM tedy nejenže stanoví vyšší počet znalců, než je uvedeno v obecné úpravě § 105 trestního řádu, ale nadto i jejich specializaci.³⁵

Pokud jde o zásadu zajištění práva na obhajobu³⁶ ZSVM v § 42 odst. 2 rozšířil institut nutné obhajoby. Nutná obhajoba mladistvého je rozšířena i na řízení, které předchází zahájení trestního stíhání, tedy na postup před zahájením trestního stíhání podle § 158 a násl. trestního řádu. Mladistvý musí mít obhájce od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle ZSVM nebo provedeny úkony dle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných nebo neopakovatelných, s výjimkou případů, kdy by nebylo možno provedení úkonu odložit a obhájce mladistvého o něm vyrozumět.^{37 38}

Kapitola III.

Hmotněprávní úprava ZSVM

3.1 Trestní odpovědnost mladistvých

Pachatelem trestného činu může být podle českého trestního zákona pouze osoba, která je starší 15 let a je příčetná. Pojem příčetnosti není v legislativě definován. § 12

³⁵ Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminalistika 4/2003, s. 259, 260

³⁶ § 2 odst. 13 trestního řádu.

³⁷ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 71.

³⁸ Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminalistika 4/2003, s. 251 a násl.

trestního zákona pouze definuje nepřítomnost jako okolnost vylučující trestní odpovědnost. Rozumí se jí stav, kdy pachatel pro duševní poruchu, která trvala v době páchaní trestného činu, nemohl rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost nebo své jednání ovládat. ZSVM mimo tyto obecné podmínky trestní odpovědnosti vyžaduje u mladistvých splnění další podmínky, jejíž nenaplnění vylučuje jejich trestní odpovědnost. Touto podmínkou je rozumová a mravní vyspělost mladistvého.

3.1.1 Věk

Jedním ze znaků, který musí splňovat subjekt trestného činu, je dosažení určité věkové hranice.

Dle současných medicínských a psychologických vědeckých poznatků je období dětství zpravidla členěno do několika dalších kratších časových úseků (např. rané, střední, pozdní), které však pro určení prahu trestní odpovědnosti nemá bezprostřední význam, což se projevuje i v rozdílném řešení této otázky v různých právních úpravách jednotlivých států.

V mezinárodním srovnání lze říci, že počátek trestní odpovědnosti je ve většině evropských států v rozmezí mezi 12 až 16 lety. Najdou se však i výjimky, např. Severní Irsko, kde je věková hranice trestní odpovědnosti 7 let. Nicméně s přihlédnutím k úpravě obsažené ve většině evropských zemí lze předpokládat, že v současné době je dovršení věku, ve kterém dochází k ukončení povinné školní docházky, zpravidla považováno za určitý sociální i mentálně-biologický mezník vývoje jedince, opravňující společnost, v níž žije k tomu, aby vůči němu v zákonem stanovených případech začala uplatňovat i trestněprávní prostředky regulace jeho chování. Dovršení tohoto věku tedy představuje, s odchylkami výše uvedené absolutní a relativní trestní odpovědnosti, i počátek trestní odpovědnosti. Ta je logickým důsledkem faktu, že dospívající dokončením povinné školní docházky završuje jednu významnou fázi svého sociálního vývoje, v rámci které si měl jak po stránce mentální, tak po

stránce mravní dostatečně osvojit odpovědné a sociálně konformní chování. I po dovršení tohoto věku je dospívající pochopitelně chráněn speciálními ustanoveními, která mají zajistit, aby i v případě vyvození trestní odpovědnosti nebyl ohrožen jeho další tělesný a duševní vývoj.³⁹

Český trestní zákon stanoví, že kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.⁴⁰

Minimální věková hranice trestní odpovědnosti 15 let byla v českém trestním právu zavedena trestním zákonem č. 86/1950 Sb. V prvním zákoně o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb. byla tato hranice 14 let.⁴¹

Dovršením této věkové hranice se předpokládá, že osoba je sociálně zralá a dosáhla takového biologického i sociálně-psychického stupně vývoje, že je schopna rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a ovládat své jednání. Sociální zralosti nenabývá člověk narozením, ale postupným procesem dospívání na úrovni biologické, psychické i sociální.⁴²

Vzhledem k individuálnosti každého jedince, je obtížné stanovit, kdy je určitá osoba sociálně zralá. Proto je v trestním zákoně stanovena pevná věková hranice, jejíž dovršení předpokládá završení uvedených procesů. Toto pojetí absolutní trestní odpovědnosti je v ZSVM prolomeno prvky relativní trestní odpovědnosti (viz dále).

V 90. letech minulého století, kdy se začalo uvažovat o obnovení trestního soudnictví nad mládeží, bylo na téma snížení trestní odpovědnosti mladistvých v odborných časopisech publikováno mnoho článků. Specialisté, především z oblasti trestního práva zde vyjadřovali klady a zápory snížení hranice trestní odpovědnosti a důsledky, které může změna minimální věkové hranice přinést. Jiný názor než odborníci zaujímal laická

³⁹ Válková, H., Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy, 6/1997, s. 289 a násl.

⁴⁰ § 11 trestního zákona

⁴¹ § 2 odst. 1 z.č. 48/1931 Sb.

⁴² Novotný a kol.: Trestní právo hmotné I., 3. přepracované vydání, Kodex 1997, s. 104

veřejnost, která se zaměřovala pouze na to, odkdy je mladistvý za svoje činy trestně odpovědný a jak vysoký trest mu za ten který čin hrozí (myšleno trest odnětí svobody). Jiný trest nepovažovala za dostačující. To bylo dáno především medializací některých trestných činů (převážně proti životu a zdraví) spáchaných dětmi či mladistvými. Vědomí, že osoba mladší patnácti let není za svoje činy trestně odpovědná, budilo u veřejnosti pocit, že naše zákony jsou velmi benevolentní, umožňují nezletilým pachatelům uniknout trestu a ani při opakovaném spáchání trestného činu jim do doby, než spáchají trestný čin po dovršení věku patnácti let, žádný trest nehrozí.

Po přijetí ZSVM došlo v české republice k několika trestným činům, jejichž objektem byl útok proti životu a zdraví a pachateli těchto činů byly osoby mladší patnácti let. Volání veřejnosti po snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti byla v těchto chvílích velmi intenzivní. Novelou trestního zákona provedenou v souvislosti s přijetím ZSVM zůstala minimální věková hranice trestní odpovědnosti i přes všechny diskuse okolo ní nezměněna. Jakékoliv snahy ze strany jednotlivých zákonodárců či Ministerstva spravedlnosti o její snížení byly prozatím neúspěšné.

V době zpracování této práce byl Ministerstvem spravedlnosti předložen zcela nový trestní zákoník, v němž je minimální hranice trestní odpovědnosti snížena na čtrnáct let. S touto novinkou byl nový trestní zákon Poslaneckou sněmovnou schválen, Senát jej schválil také, avšak pod podmínkou, že bude Ministerstvem spravedlnosti předložena jeho novela, která by minimální věkovou hranici zvýšila opět na patnáct let nebo tuto minimální věkovou hranici trestní odpovědnosti zvýšila alespoň pro některé trestné činy, zejména sexuální. Nový trestní zákoník byl ve sbírce zákonů vydán pod č. 40/2009 Sb. a nabude účinnosti od 1.1.2010. V současné době je projednáván poslanecký návrh na změnu nového trestního zákoníku, v němž

se mimo jiné zvyšuje minimální věková hranice trestní odpovědnosti zpátky na patnáct let.

Z výše uvedeného je zřetelně vidět, že minimální hranice trestní odpovědnosti je a bude vždy aktuálním tématem.

ZSMV dělí mládež, tj. osoby mladší osmnácti let na dvě kategorie. Osoby, které v době spáchání činu jinak trestného nedovršily patnáctý rok věku (děti) a osoby, které v době spáchání provinění dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok svého věku (mladistvé). Smyslem tohoto rozdělení je použití rozdílných opatření jak vůči mladistvým, kteří jsou trestně odpovědní, tak vůči dětem, které trestně odpovědné nejsou, avšak při splnění podmínek ZSVM lze proti nim použít určitá, v ZSVM uvedená, opatření.

Původní návrh ZSVM obsahoval ještě jednu věkovou skupinu, tzv. mladé dospělé. Jednalo se o osoby, které již dovršily osmnáctý rok, avšak nepřekročily dvacátý první rok věku. Důvody k takovému vyčlenění měly být ty, že tato kategorie osob se vyznačuje řadou psychologických, sociálních a kriminologických specifik, jimiž se odlišuje jak od mladistvých, tak od dospělých pachatelů. Jejich sociální vývoj a mentální zralost nemusí být zcela ukončeny, avšak jelikož již dosáhly věku osmnácti let, použil by se proti nim v případě spáchání trestného činu trestní zákon. ZSVM zamýšlel zavedením uvedené kategorie osob tuto tvrdost odstranit. Nicméně namísto začlenění kategorie mladých dospělých, byl alespoň novelizován trestní zákon, který zavedl zmírnění trestů pro osoby, které se spáchaly trestný čin ve věku blízkému věku mladistvých.⁴³ Blíže k tomuto tématu bude pojednáno v kapitole o sankcích ukládaných mladistvým.

Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti lze považovat za pouze dočasné, a tedy neefektivní řešení, a proto se autor této práce přiklání na stranu odpůrců jejího snižování. Jak již bylo uvedeno výše, nevybočuje věková hranice trestní

⁴³ §§ 26 odst. 5, 34 písm. h), 40 odst. 5 trestního zákona

odpovědnosti v České republice ze standardů ostatních vyspělých evropských států. Pokud by se tato hranice snížila na hranici 14 let, jak požaduje většina zastánců snížení této hranice, je vysoce pravděpodobné, že by se po určité době opět ozvaly hlasy požadující její snížení v souvislosti s kriminalitou spáchanou osobou mladší 14 let.

Většina laické veřejnosti by uvítala snížení věkové hranice, ale nikoli také snížení sexuální věkové hranice, např. u trestného činu pohlavní zneužívání, kde by se hranice musela v důsledku snížení hranice trestní odpovědnosti logicky upravit taktéž.

Sníčováním věkové hranice trestní odpovědnosti, by se pouze zakrývaly nedostatky výchovného působení na mládež. Ochránit společnost před trestnou činností mládeže je jistě lépe dosažitelné řádnou výchovou dětí mladších patnácti let a mladistvých, čehož lze dosáhnout především respektováním potřeb jednotlivých dětí a mladistvých a vytvářením vhodného sociálního zázemí pro jejich zdravý duševní, tělesný a sociální vývoj a společensky prospěšné uplatnění.

Včasným podchycením nežádoucího chování u mladistvého a následnou účinnou výchovou může být do budoucna zabráněno páchání mnohdy závažnějších trestných činů s těžšími následky spáchaných buď mládeží, nebo dospělými pachateli. Tímto směrem by se mělo ubírat soudnictví ve věcech mládeže.

3.1.2 Relativní trestní odpovědnost mladistvých

Trestněprávní teorie rozlišuje mezi trestní odpovědností absolutní a relativní. Absolutní trestní odpovědnost je charakteristická svou pevnou dolní věkovou hranicí, která určuje počátek trestní odpovědnosti bez ohledu na vyspělost jedince. Naopak relativní trestní odpovědnost je také podmíněna dovršením určité věkové hranice, avšak její dosažení je předpokladem pro zahájení zkoumání, zda jsou splněny další podmínky trestní odpovědnosti. Tím se má na mysli, že pachatel po dosažení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti musí

být současně mentálně a psychicky vyspělým, aby mohl chápat význam a důsledky svých skutků (schopnost rozpoznávací, rozumovou) a současně musí být schopen své jednání dle tohoto poznání usměrnit a ovládnout (schopnost určovací). V tomto smyslu nabývá na významu posouzení dosaženého stupně vývoje u konkrétního jedince, který mu umožňuje, popř. neumožňuje jednak pochopit bezpráví spáchaného činu, jednak své jednání ovládnout tak, aby zůstalo v souladu s normami chování a hodnotami společnosti, chráněnými trestněprávními předpisy.

ZSVM v § 5 odst. 1 zavádí po vzoru zákona 48/1931 Sb. tzv. relativní (podmíněnou) trestní odpovědnost či příčetnost mladistvého, která mimo obecných podmínek trestní odpovědnosti pachatele trestného činu rozšiřuje podmínky trestnosti činů spáchaných mladistvými o další možnost vylučující jejich příčetnost. V citovaném ustanovení je uvedeno, že mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

Tímto ustanovením se ZSVM odchyluje od všeobecné nauky o absolutní trestní odpovědnosti a mezi krajní body odpovědnosti a neodpovědnosti klade pojem tzv. relativní trestní odpovědnosti, která má vytvořit jakýsi přechod mezi absolutní trestněprávní neodpovědností u osob, které nedovršily patnáctý rok svého věku a absolutní trestněprávní odpovědností osob, které tuto hranici překročily, avšak nedovršily osmnáctý rok věku.

Pojem rozumové a mravní vyspělosti není v naší literatuře, ale ani v zákonodárství pojmem zcela novým. Již podle § 16 odst. 1 uherského zákonného článku XXXVI/1908, o změně a doplnění trestních zákoníků a trestního řádu (trestní novela), který platil na území Slovenska v době bývalého Československa až do roku 1950, se příčetnost mladistvého posuzovala podle stupně jeho rozumového a mravního vývoje. Byl-li rozumově a mravně zaostalý, nemohl být odsouzen, nýbrž mu trestní soud uložil

vhodné opatření obdobně jako u dítěte. Zákon pak v ustanovení § 34 cit. trestní novely soudcům ukládal povinnost v každém případě tuto přičetnost zvlášť zkoumat. Věk mladistvého byl proto obdobím tzv. pochybné přičetnosti. Podobně byla formulována myšlenka podmíněné nebo pochybné přičetnosti, závislé na stupni vývoje mladistvého. Tato úprava byla převzata i do § 2 odst. 2 zákona č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží.^{44 45}

Nejvyšší soud ve svém usnesení ze dne 27.9.2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006 se vyslovil k problematice posuzování rozumové a mravní vyspělosti mladistvého takto.

„Rozumová a mravní vyspělost požadovaná ustanovením § 5 odst. 1 zákona má dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří z hlediska vývoje mladistvého do značné míry celek.

Obecně je složka rozumového vývoje charakterizována tak, že zahrnuje postupné individuální nabývání schopnosti pojmového myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní tohoto typu myšlení. Za mravní vývoj osobnosti mladistvého se považuje proces, v němž si osobnost mladistvého v průběhu individuálního rozvoje osvojuje normy chování společnosti a tyto přeměňuje na osobní a morální kvality. Jinými slovy, mladistvý je zásadně trestně odpovědný. Pouze nedosáhli v době činu takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin odpovědný. Předpokladem trestní odpovědnosti mladistvého je tedy jak požadovaná úroveň rozumové, tak mravní vyspělosti.

Jak již bylo naznačeno, pojem rozumové a mravní vyspělosti je třeba vykládat jednak ve vzájemných souvislostech, jednak ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých. Zákon neobsahuje

⁴⁴ § 2 odst. 2 z.č. 48/1931 Sb. zní: Mladistvý není však trestný také, nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání.

⁴⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 43.

odlišné podmínky pro stanovení úrovně rozumové vyspělosti a mravní vyspělosti. V obou případech platí, že pouze v odůvodněných pochybnostech podložených konkrétními zjištěními je namístě, aby tato otázka byla řešena ve spolupráci se znalcem z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, popřípadě psychologie. Závěr zpochybňující skutečnost, že mladistvý je trestně odpovědný za čin z důvodu chybějící či nedostatečné mravní vyspělosti, by musel být podmíněn zjištěním, podle něhož tu jsou konkrétní skutečnosti nasvědčující tomu, že mravní vyspělost mladistvého je nižší, než jaká je běžná u osob ve věku mezi patnáctým a osmnáctým rokem věku, a to např. proto, že mladistvý byl od útlého věku vychováván v prostředí, jež se vyznačovalo tím, že páchaní trestné činnosti bylo běžnou normou chování“.⁴⁶

Relativní trestní odpovědnost není tedy, na rozdíl od přičetnosti či nepřičetnosti, vázána na duševní poruchu jako projev chorobného stavu, ale je důsledkem toho, že proces dospívání neprobíhá u každého dítěte stejně, resp. ve stejném časovém období. Tudíž se i po dovršení věku patnácti let mohou vyskytnout děti, jejichž rozumová a mravní vyspělost nedosahuje obecné úrovně jejich vrstevníků.

Dle důvodové zprávy k ZSVM zákon pouze vyžaduje, aby si mladistvý byl vzhledem ke stupni svého vývoje schopen uvědomit, že „dělá něco špatného“, co hrubě odporuje normám společnosti, ve které žije, a aby byl schopen odpovídajícím způsobem usměrnit svoje chování. Proto nebude zpravidla obtížné posoudit případy, kdy došlo ke spáchání závažných kriminálních deliktů (např. vraždy, znásilnění, loupeže) nebo klasických trestných jednání (např. krádeže, podvody, vydírání), kdy si mladistvý zpravidla musel být vědom toho, že jedná v rozporu se zákonem. Obtížnější může být posouzení jednání (např. drobných případů neoprávněného užívání cizí věci,

⁴⁶ Z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27.9.2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006

omezování osobní svobody, výtržnictví apod.), které sice překročilo meze stanovené trestním zákonem, avšak ne vždy musí být mladistvému vzhledem k stupni jeho duševní zralosti jasné, že tyto hranice svým jednáním překročil. Nezralost mladistvého přitom musí být podstatná, tj. musí být zřejmé, že v době činu ještě nedosáhl po stránce intelektuální nebo po stránce mravní takového stupně vývoje, jakého zpravidla dosahují jeho vrstevníci. V případech, kdy na základě výsledků dokazování budou pochybnosti o duševní zralosti mladistvého, obdobně jako tomu je v případech pochybností o plné přičetnosti zákon v § 58 odst. 1 ZSVM stanoví nutnost vyšetření duševního stavu mladistvého dvěma znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii.⁴⁷

Mezi odbornou veřejností dochází k různění názorů na původ a pojetí relativní trestní odpovědnosti. Vzniká otázka, zda takto vymezená trestní odpovědnost je při naplnění podmínek § 5 odst. 1 ZSVM samostatným důvodem vylučujícím trestní odpovědnost mladistvého, anebo zda jde naopak o zvláštní případ přičetnosti, tedy tzv. podmíněnou, pochybnou či relativní přičetnost. Zastánci první teorie tvrdí, že jde spíše o samostatný znak subjektu provinění, který stojí vedle přičetnosti a věku. Odůvodňují ji tím, že platný trestní zákon rozlišuje pojem přičetnosti od otázky věku, a proto by mělo být pojednáváno o věku a přičetnosti odděleně, i když mezi nimi existují určité souvislosti.⁴⁸ Zastánci druhé teorie označují tento druh trestní odpovědnosti také jako tzv. podmíněnou či relativní trestní odpovědnost či přičetnost a chápou ustanovení § 5 odst. 1 ZSVM jako speciální důvod nepřičetnosti a nikoliv jako samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost.⁴⁹

Autor práce se ztotožňuje s názory zastánců první teorie, tedy, že požadavek rozumové a mravní vyspělosti mladistvého

⁴⁷ Z důvodové zprávy k § 5 ZSVM.

⁴⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Linde, Praha 2006, s. 197-198.

⁴⁹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2007, s. 39-54.

pachatele stojí vedle požadavku přičetnosti a věku a tvoří novou samostatnou podmínku trestní odpovědnosti. Tento názor podporuje i fakt, že obecná nepřičetnost je vázána na duševní poruchu jako projev chorobného stavu, avšak rozumová a mravní vyspělost není projevem choroby, ale pouze důsledkem toho, že proces dospívání dítěte neprobíhá u každého dítěte stejně, ale je stanovena věková hranice, jejíž dosažení předpokládá, že se tak stalo. Může tudíž nastat situace, kdy mladistvý pachatel bude trestně neodpovědný buď z důvodu nízké rozumové a mravní vyspělosti nebo z důvodu duševní poruchy. Oba důvody trestní neodpovědnosti mladistvých tak mohou stát vedle sebe, aniž by si navzájem konkurovaly.

3.1.3 Provinění a nebezpečnost činu pro společnost

Trestný čin spáchaný mladistvým ZSVM označuje jako provinění,⁵⁰ trestný čin spáchaný osobou trestně neodpovědnou nebo dítětem jako čin jinak trestný.⁵¹ Důvodem pro zavedení této terminologie je zákonodárcem uváděná nevhodnost použití termínu trestný čin u kategorie mladistvých pachatelů, která vyplývá z toho, že nevyjadřuje přesně podstatu jednání mladistvého, když společnost je za takové jeho jednání přinejmenším spoluodpovědná, neboť se jí nepodařilo vytvořit vhodné náhradní výchovné prostředí (v případech, kdy mladistvý musel vzhledem k nefunkční rodině vyrůstat v ústavním zařízení, které bohužel často samo přispělo k jeho delikventním projevům) nebo chyběly vhodné a včasné výchovné zásahy do jeho narušeného rodinného prostředí. Ze strany mladistvého se proto jedná skutečně více než o trestný čin o pouhé provinění, které v sobě neobsahuje tak výrazné odsouzení, a tím ani stigmatizující prvky jako je tomu u termínu trestný čin. Provinění jsou formou delikvence mladistvých, korespondující trestným činům dospělých

⁵⁰ § 6 odst. 1 ZSVM.

⁵¹ § 89 odst. 2 ZSVM.

osob. Pro jejich posuzování platí trestní zákon s výjimkami stanovenými zákonem o soudnictví ve věcech mládeže.⁵²

Stejně jako je tomu u dospělého pachatele, se vyžaduje, aby při spáchání provinění byly současně naplněny dva znaky – čin musí vykazovat znaky uvedené v trestním zákoně (formální znak) a současně musí být nebezpečný pro společnost (materiální znak). Jde tedy pouze o odlišné označení trestného činu spáchaného mladistvým, nikoliv o odlišnou konstrukci trestného činu. Nejde o samostatnou kategorii deliktů.⁵³

Co se týče stupně nebezpečnosti činu, u provinění se vyžaduje stupeň větší než malý. Při posuzování viny mladistvého se bude určovat stejně jako u dospělých, tj. vzhledem k významu chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobu provedení činu a jeho následkům, okolnostem, za kterých byl čin spáchán, osobě pachatele, míře jeho zavinění a jeho pohnutce (viz § 3 odst. 4 trestního zákona).

3.1.4 Zánik trestnosti

Podmínky zániku trestnosti upravuje ZSVM odlišně v případě účinné lítosti a do jisté míry i v případě promlčení trestního stíhání. Institut účinné lítosti je na rozdíl od obecné úpravy podle § 66 trestního zákona, která stanoví taxativní výčet trestných činů, u nichž je možný zánik trestnosti z důvodu účinné lítosti, ZSVM pojímán s ohledem na specifika pachatelů poněkud šířeji.

K zániku trestnosti z důvodu účinné lítosti dle ZSVM dojde v případech, když mladistvý spáchá provinění, pro které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, a po spáchání činu

- a) dobrovolně odstraní nebo napraví způsobený následek, anebo se o to pokusí, zejména nahradí způsobenou

⁵² Z důvodové zprávy k ZSVM.

⁵³ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 15.

škodu, učiní opatření potřebná k její náhradě nebo se jinak pokusí odčinit způsobené následky,

b) svým chováním projeví účinnou snahu po nápravě a

c) čin nemá trvale nepříznivé následky pro poškozeného nebo pro společnost.

Přitom k zániku trestnosti postačí za splnění výše uvedených podmínek i pokus o odčinění způsobeného následku. Obdobně ZSVM zmírňuje institut promlčení trestního stíhání prostřednictvím stanovení kratší promlčecí doby.

Pro ostatní nevyjmenované důvody zániku trestnosti tj. zánik nebezpečnosti trestného činu pro společnost (§ 65 trestního zákona), zánik trestnosti přípravy a pokusu (§ 7 odst. 3 a § 8 odst. 3 trestního zákona, zvláštní případy účinné lítosti (§ 147a, 163, 163b a 214 trestního zákona), smrt pachatele či milost prezidenta republiky ve formě abolice platí obecná právní úprava.

3.2 Sankce ukládané mladistvým a jejich druhy

Zatímco trestní kodexy pro dospělé jsou zaměřeny do minulosti, ke spáchanému trestnému činu a k okolnostem, které zde byly především v době jeho spáchání, je trestní právo pro mladistvé orientováno do budoucnosti a těžiště jeho zájmu proto logicky spočívá v přijímání takových opatření, prostřednictvím kterých lze předejít recidivě.

Právní úprava trestání podle trestního zákona je založena na dualismu trestních sankcí, tzn. trestů a ochranných opatření, která lze za splnění stanovených zákonných podmínek ukládat samostatně. Není však vyloučeno, aby bylo v konkrétním případě nutno jako reakci na spáchaný trestný čin uplatnit oba druhy sankcí vedle sebe, tj. jak trest, tak ochranné opatření.⁵⁴

Naproti tomu ZSVM, veden filozofií výchovného působení, se pojmu trest vyhýbá a nahrazuje ho termínem opatření.

⁵⁴ Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2006, s. 373.

Opatřeními podle § 10 odst. 1 ZSVM jsou výchovná, ochranná a trestní opatření a jim obdobná opatření přijímaná v rámci alternativního řešení trestních věcí mimo standardní soudní řízení.

Systém opatření obsahuje jak prvky výchovné, tak léčebně-ochranné, jakož i prvky ochranné uskutečňované formou kontroly, dohledu a v nejkrajnějších případech i formou izolace. Jedná se o monistický systém sankcí, v němž jsou vedle sebe řazena výchovná, ochranná a trestní opatření. Tento systém je odstupňovaný a vnitřně provázaný. Pro vztahy mezi opatřeními platí v souladu se zásadou pomocné role trestní represe, že trestní opatření mohou být použita pouze tehdy, jestliže jiná opatření (příp. zvláštní způsoby řízení) by zřejmě nevedla k dosažení účelu zákona.

Systém sankcí zvolený v ZSVM odpovídá jeho celkovému pojetí, v němž je věnována prvořadá pozornost nikoli činu, kterého se mladistvý dopustil, ale osobnosti mladistvého, potřebě jeho resocializace, sociální reintegrace a celkové sociální rehabilitace.⁵⁵ Vztah speciality zákona mládeže a trestního zákona platí i při ukládání sankcí.⁵⁶

Sankcí charakteristickou pro monistický systém je, že jde o odstupňovaný a vnitřně provázaný široký systém opatření jako právních následků provinění a činů jinak trestných. Vnitřní hierarchie v ZSVM zásadně upřednostňuje ukládání výchovných opatření, a teprve jako ultima ratio lze přistoupit k uložení trestních opatření. § 3 odst. 2 ZSVM uvádí, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona. Z tohoto ustanovení je rovněž zřejmé, že systém hmotněprávní reakce formou ukládání

⁵⁵ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 21 a násl.

⁵⁶ § 74 trestního zákona.

jednotlivých druhů opatření je doprovázen širokými možnostmi odklonu od standardního procesu (např. § 70 zákona mládeže – odstoupení od trestního stíhání).⁵⁷

Účelem opatření vůči mladistvým je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého z něhož pochází, i ochrana mladistvých před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.⁵⁸

Jak již bylo řečeno výše, ZSVM se vztahuje na dvě věkové skupiny mládeže, děti mladší patnácti let a mladistvé.

Namísto snižování věkové hranice trestní odpovědnosti zákon řeší znepokojující nárůst kriminality mládeže celkovou reformou trestního soudnictví nad mládeží, která umožňuje použití některých výchovných a ochranných opatření stanovených zákonem o trestním soudnictví nad mládeží i vůči kategorii trestně neodpovědných dětí, které se dopustily činu jinak trestného, aniž je vystaví riziku kriminální stigmatizace. Tato opatření ukládá soud mládeže, nikoli však v trestním, ale v občanském soudním řízení⁵⁹, a to buď podle ZSVM, nebo podle zákona o rodině⁶⁰ v návaznosti na zákon o sociálně-právní ochraně dětí.⁶¹ Takový postup nejen dovoluje lépe přihlédnout ke specifickým, která se vážou k této skupině mládeže, ale i zajistit, aby opatření ukládaná soudem pro mládež, byla dostatečně razantní a odrazující od dalšího delikventního jednání, a tak zabezpečit dostatečnou ochranu společnosti před případným dalším protiprávním jednáním dítěte mladšího patnácti let. Obdobně je postupováno u trestně neodpovědných mladistvých (např. pro nepřičetnost).⁶²

⁵⁷ Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2005, s. 413-414.

⁵⁸ viz § 9 odst. 1 ZSVM.

⁵⁹ § 96 zákona mládeže.

⁶⁰ z.č. 94/1963 Sb.

⁶¹ z.č. 359/1999 Sb.

⁶² Důvodová zpráva k zákonu ZSV.

3.2.1 Výchovní opatření

Výchovní opatření jsou v systému sankcí ukládaných mladistvým nejmírnější. Jsou projevem zásady pomocné role trestní represe. Jejich účelem je kromě již zmíněného účelu uvedeného v § 9 odst. 1 ZSVM i usměrňovat způsob a výchovu mladistvých. Podle § 15 odst. 2 ZSVM jsou výchovními opatřeními

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovní povinnosti,
- výchovní omezení a
- napomenutí s výstrahou.

Mladistvému lze podle potřeby uložit buď jedno výchovní opatření nebo jejich kombinaci. Dovoluje-li to jejich povaha, je možné vůči mladistvému použít výchovní opatření i vedle uloženého trestního opatření nebo v souvislosti s odklonem od trestního stíhání. Výchovní opatření ukládá soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce. Lze je rovněž uložit dospělému pachateli, který spáchal čin ve věku blízkém věku mladistvých, viz § 26 odst. 5 trestního zákona.⁶³

Výchovní opatření se ukládají bez souhlasu mladistvého. Výjimkou je však § 15 odst. 3 ZSVM, podle kterého může být výchovní opatření uloženo soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem se souhlasem osoby, proti níž se řízení vede, již v průběhu trestního řízení, a to nejdéle do jeho pravomocného skončení. Mladistvý může kdykoli v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení svůj souhlas odvolat prohlášením adresovaným soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci, který vede řízení. Výkon výchovního opatření tím končí. Při rozhodnutí ve věci samé se souhlas mladistvého nevyžaduje. Další výjimkou je rozhodnutí podle § 17

⁶³ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 34.

odst. 2 písm. c) ZSVM, kdy se od mladistvého vyžaduje jeho souhlas s účastí na probačním programu.⁶⁴

Souhlas mladistvého s uložením výchovným opatřením před pravomocným skončením věci musí být dán osobně mladistvým, protože to vyžaduje povaha tohoto úkonu. Pokud jej neučiní osobně způsobem stanoveným pro podání (§ 59 odst. 1,2 trestního řádu), musí orgán činný v trestním řízení ověřit stanovisko mladistvého. Souhlas mladistvého s uložením výchovného opatření před pravomocným rozhodnutím věci neprejudikuje rozhodnutí o vině a nelze jej považovat za doznání mladistvého.⁶⁵

ZSVM stanoví sankce za porušení uložených výchovných opatření. Podle § 80 odst. 4 ZSVM poruší-li mladistvý, kterému byl uložen dohled, závažně nebo opakovaně podmínky dohledu nebo jiná uložená výchovná opatření, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled uložil. V případě méně závažného porušení stanovených podmínek a výchovných opatření může probační úředník udělit mladistvému výstrahu; výstrahy však mohou být uděleny nejvýše dvě v průběhu jednoho roku. Udělení výstrahy není rozhodnutím podle trestního řádu. V § 17 odst. 4 zákona je stanoven stejný postup i v případě neplnění uloženého probačního programu mladistvým.⁶⁶

Zda a jaké důsledky může z neplnění dohledu nebo probačního programu, které bylo uloženo jako jediný prostředek působení, vyvodit soud pro mládež, však zákon nestanoví.⁶⁷

⁶⁴ viz též usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích - pobočka v Táboře ze dne 15.4.2004, sp. zn. 14 To 130/2004.

⁶⁵ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 34.

⁶⁶ § 17 odst. 4 zní: Dohledem nad výkonem probačního programu soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce pověří probačního úředníka. Neplní-li mladistvý probační program, postupuje probační úředník podle § 80 odst. 4.

⁶⁷ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 21 a násl.

Do budoucna bude třeba sledovat a vyhodnocovat vznik takovýchto patových situací a v případě potřeby iniciovat nápravu formou novelizací současné právní úpravy.

3.2.2 Ochranná opatření

Ochranná opatření představují samostatnou kategorii trestněprávních sankcí ryze preventivní povahy. Nevyjadřují odsouzení pachatele a jeho činu a jsou nezávislá na míře pachatelovy viny. Lze je uložit i osobám, jež nejsou trestně odpovědné. Jsou založena na individuální prevenci ve smyslu nápravy a zajištění, tj. nikoli na působení ve smyslu odstrašení.⁶⁸ Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými i jinak než ukládáním trestů.

Podle § 21 ZSVM jsou ochrannými opatřeními

- ochranné léčení,
- zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- ochranná výchova, a
- zabezpečovací detence⁶⁹

Opatření ochranné léčení a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a zabezpečovací detence se ukládají podle ustanovení §§ 72, 72a a 73 trestního zákona.

Ochranná výchova je upravena pouze v ZSVM a lze ji uložit mladistvému pouze podle tohoto zákona. Může být uložena buď obligatorně nebo fakultativně. Obligatorně ji soud mládež podle uloží pro § 93 odst. 2 ZSVM i dítěti, které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší než patnáct let, které spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu. Fakultativně uloží ochrannou výchovu soud pro mládež dítěti mladšímu patnácti let,

⁶⁸ Novotný, O., Vanduchová, M., a kol. trestní právo hmotné – I. Obecná část, Praha: ASPI, a.s., 2007, s 478-479.

⁶⁹ Zákon č. 129/2008, účinnost od 1.1.2009, viz § 72a trestního zákona.

odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného, je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy, anebo za podmínek stanovených v § 22 ZSVM.⁷⁰

O výkonu zabezpečovací detence je pojednáno v kapitole 2.10.4.

Výkon ochranné výchovy je upraven v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ochranná výchova spadá do resortu Ministerstva školství a vykonává se ve školských zařízeních, která se dělí na:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav.

Pro děti s uloženou ochrannou výchovou jsou určeny dětské domovy se školou a výchovné ústavy.⁷¹

3.2.3 Trestní opatření

Obdobou trestu obecné úpravy trestního práva je v soudnictví ve věcech mládeže trestní opatření. Uložení trestních opatření při trestání mladistvých lze použít jako ultima ratio a pouze v případech, kdy zvláštní způsoby řízení a opatření ukládaná mladistvým, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona. Mezi trestní opatření dle taxativního výčtu uvedeného v § 24 ZSVM patří:

- obecně prospěšné práce,
- peněžitě opatření,
- peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu,

⁷⁰ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 42.

⁷¹ viz § 13 odst. 1 písm. b) a § 14 odst. 1 z.č. 109/2002 Sb.

- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení),
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem (podmíněné odsouzení s dohledem),
- odnětí svobody nepodmíněné.

V důsledku subsidiarity trestního zákona vůči ZSVM musí soud pro mládež při ukládání trestních opatření přihlížet k podmínkám pro ukládání uvedených v trestním zákoně pro jednotlivé tresty a současně musí vzhledem k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého.

Vzhledem k věku mladistvých pachatelů nejsou mezi trestními opatřeními některé tresty, jenž jsou uvedeny v trestním zákoně. Jedná se o tresty ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, propadnutí majetku a zákaz pobytu. Naproti tomu ZSVM zavádí nové trestní opatření, kterým je peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu.

Vzhledem k tomu, že by pojednání o jednotlivých trestních opatřeních přesahovalo rozsah této práce, je práce zaměřena pouze na hlavní rozdíly mezi obecnou úpravou v trestním zákoně a v ZSVM.

U trestního opatření obecně prospěšné práce je u mladistvých omezena horní hranice sazby na 200 hodin, přičemž dolní hranicí je 50 hodin uvedených v § 45a odst. 1 trestního zákona. Při ukládání tohoto trestního opatření musí soud přihlížet ke stanovisku mladistvého a k tomu, aby jeho výkon nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvého.

Při ukládání peněžitého opatření mladistvým je opět oproti obecné úpravě rozdíl v jeho výši. Maximální výměra peněžitého

opatření představuje částku ve výši 500.000,- Kč. Lze ji však uložit pouze za podmínek, že mladistvý je výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry. ZSVM zavádí možnost stanovit výši peněžitého opatření formou denní sazby s přihlédnutím k výdělku mladistvého. Denní sazba se může pohybovat v rozmezí od 100,- Kč do 1.000,- Kč a může být stanovena na dobu od 5 až do 500 dní. Stanovení peněžitého opatření formou denní sazby je věcí výměry, tedy způsobu stanovení výše peněžitého opatření – nikoliv způsobu splácení a je závislé na majetkových poměrech a možnostech mladistvého. Neznamená to však, že by příslušná výše denní výměry měla být po stanovenou dobu splácena denně.⁷² Současně soud pro mládež stanoví celkovou výši peněžitého opatření a způsob jeho splácení. Tento postup se uplatní zejména v případech, kdy mladistvý spáchá poměrně závažné provinění s cílem opatřit si majetkový prospěch, budou splněny podmínky pro uložení peněžitého opatření, avšak mladistvý bude mít nízké příjmy, z kterých by nebylo možné uhradit celou částku najednou.⁷³

Podle § 27 odst. 3 ZSVM, uloží-li soud pro mládež peněžitě opatření, stanoví pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebylo vykonáno, náhradní trestní opatření ve formě odnětí svobody až na jeden rok. Náhradní trestní opatření nesmí však ani spolu s uloženým odnětím svobody přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle § 31 odst. 1 ZSVM.

Peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu je možno uložit pouze mladistvému, neboť obecná trestněprávní úprava jej nezná. Jeho smyslem je možnost podmíněného odkladu na zkušební dobu až tři léta, jestliže lze vzhledem k povaze provinění a osobě mladistvého očekávat, že mladistvý v budoucnu již žádné provinění nespáchá. Jestliže mladistvý ve zkušební době povede řádný život a vyhoví uloženým

⁷² Sotolář, A., Válková, H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých, Trestněprávní revue, 3/2005 s. 66.

⁷³ Jelínek, J. a kol., Trestní právo hmotné – obecná část, 2. vydání, Praha, Linde 2006, s. 434.

podmínkám, rozhodne soud o osvědčení a peněžitě opatření se nevykoná. V opačném případě soud rozhodne o výkonu peněžitě opatření, přičemž stejně jako u peněžitých opatření bez podmíněného odkladu bude možné, aby mladistvý místo náhradního trestního opatření odnětí svobody vykonal obecně prospěšnou činnost.⁷⁴

Při ukládání trestních opatření propadnutí věci, zákazu činnosti a vyhoštění se použije úprava stanovená v trestním zákoně. Speciální úprava v ZSVM u trestního opatření zákaz činnosti snižuje horní hranici na pět let a dovoluje jeho uložení pouze v případě, není-li to na překážku přípravě na budoucí povolání mladistvého.

Rovněž tak při ukládání trestního opatření vyhoštění je nutno přihlídnout k rodinným a osobním poměrům mladistvého a dbát na to, aby tímto trestním opatřením nebyl vydán v nebezpečí zpustnutí. Horní hranice je i zde snížena na pět let.

Podmíněné odsouzení a podmíněném odsouzení s dohledem, jsou výrazem výchovného působení trestního práva, kdy soud stanoví podmínky odkladu trestního opatření na zkušební dobu o délce jednoho roku až třech let. Dohled nad odsouzeným mladistvým vykonává probační úředník. Probační úředník je mladistvému nápomocen při zajišťování příslušných léčebných, psychoterapeutických a dalších programů, bydlení, pracovních příležitostí apod. Přitom podporuje výchovu a vzdělávání mladistvého a důvěrně spolupůsobí s osobou oprávněnou k výchově a se zákonným zástupcem. Při výkonu probační činnosti má právo na přístup k mladistvému. Pomoc a poradenství mladistvému probační úředník realizuje zejména v rámci přípravy a uplatňování individuálně připraveného programu.⁷⁵

Nepodmíněné odnětí svobody je nejtěžším trestním opatřením, které stojí na konci celé škály opatření, jenž lze

⁷⁴ Z důvodové zprávy k ZSVM.

⁷⁵ Z důvodové zprávy k ZSVM.

mladistvému v trestním řízení uložit. Soud pro mládež může toto opatření aplikovat až v případě, kdy ostatní opatření nespojená s nepodmíněným odnětím svobody nevedou k naplnění účelu ZSVM. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně u jednotlivých trestných činů jsou u mladistvých sníženy na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Výjimka z poloviční trestní sazby platí v případě, že mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu a stupeň nebezpečnosti takového provinění pro společnost je vzhledem ke zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo ke zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo ke zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoký. V tomto případě může soud pro mládež uložit mladistvému opatření odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody v rozmezí poloviční trestní sazby nepostačovalo k dosažení účelu trestního opatření.⁷⁶

Na druhou stranu soud pro mládež může v případech, kdy má vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům mladistvého zato, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené trestním zákonem bylo pro mladistvého nepřiměřeně přísné a že by účelu trestního opatření bylo možné dosáhnout i odnětím svobody kratšího trvání, též uložit trestní opatření odnětí svobody pod dolní hranici zákonem stanovené trestní sazby bez omezení uvedeného v § 40 odst. 4 trestního zákona.⁷⁷

Soud pro mládež může snížit trestní opatření odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby bez omezení uvedeného v trestním zákoně též tehdy, jestliže odsuzuje mladistvého za přípravu k provinění nebo za pokus provinění a má vzhledem k povaze a závažnosti přípravy nebo pokusu zato, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené zákonem bylo pro

⁷⁶ viz § 31 ZSVM.

⁷⁷ § 32 odst. 1 ZSVM.

mladistvého nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestního opatření dosáhnout i trestním opatřením kratšího trvání.⁷⁸

Možnost zmírnění opatření dle předchozích odstavců se týká jen odnětí svobody (nepodmíněného i podmíněně odloženého výkonu). Není možné jej analogicky použít u jiného trestního opatření. Je tedy prostředkem individualizace trestního opatření.⁷⁹

V souvislosti s ukládáním a zmírňováním trestních opatření je třeba zmínit i možnost upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření, které mají na mysli ustanovení §§ 11 až 14 ZSVM. V těchto ustanoveních jsou dány podmínky, při jejichž splnění může soud pro mládež upustit od uložení trestního opatření. Tato ustanovení se však nevztahují na ukládání jiných opatření. Předpokladem pro upuštění od uložení trestního opatření je uznání viny mladistvým.

Významným ustanovením, které nemá v obecné právní úpravě upuštění od trestního stíhání obdoby, je především § 11 odst. 1) písm b) ZSVM upravující negativní právní omyl. V obecném trestním právu, kde platí zásada ignorantia iuris non excusat (neznalost zákona neomlouvá) a k nevědomosti pachatele o trestnosti jeho jednání se přihlíží jen jako k polehčující okolnosti. V soudnictví nad mládeží lze uvedenou zásadu za splnění obecných podmínek (menší nebezpečnost činu pro společnost, poměry pachatele a projev účinné snahy po nápravě) prolomit a z důvodu negativního právního omylu mladistvého upustit od uložení trestního opatření. Při aplikaci ustanovení o negativním právním omylu musí být přihlédnuto zejména k věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém mladistvý žil, a pokud tyto vnější faktory budou mít za následek neznalost právních předpisů mladistvého může být tato neznalost

⁷⁸ § 32 odst. 2 ZSVM.

⁷⁹ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 57.

omluvitelná. Shora uvedené tedy nevylučuje trestní odpovědnost mladistvého, ale má význam při ukládání trestních opatření.⁸⁰

Dalšími neméně významnými důvody pro upuštění od trestního opatření jsou případy, kdy s ohledem na povahu spáchaného činu a dosavadní život mladistvého bude k nápravě mladistvého postačovat projednání věci před soudem (§ 11 odst. 1) písm. a) ZSVM) či přijetí záruky za nápravu mladistvého od osoby, která má na něj výchovný vliv (§ 11 odst. 1) písm. c) ZSVM).

Další důvod upuštění od uložení trestního opatření je uveden v § 12 ZSVM, kdy mladistvý spáchá provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež bude mít za to, že ochranné léčení, které zároveň uloží, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření, nebo je vůči němu již užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu tohoto zákona není dle soudu třeba uložit trestní opatření. U tohoto ustanovení neplatí omezení jeho aplikace pouze na provinění menší společenské nebezpečnosti. § 12 písm. a) ZSVM je obdobou § 25 trestního zákona a § 12 písm. b) ZSVM zavádí nový způsob vyřízení věci a je zdůrazněním zásady subsidiarity trestní represe. O nedostatku posledně citovaného ustanovení je pojednáno v následující podkapitole.

Podmíněné upuštění od uložení trestního opatření je upraveno v § 14 ZSVM. Soud podle tohoto ustanovení postupuje, uzná-li za vhodné podmínit definitivní skončení věci splněním určitých výchovných nebo ochranných opatření, a to zejména v případech, kdy jsou pochybnosti o tom, že mladistvý splní povinnosti uložené soudem pro mládež podle § 12 ZSVM. Jedná se o úpravu obdobnou § 26 trestního zákona. Podmínky pro užití § 14 ZSVM jsou stanoveny v § 11 ZSVM.

⁸⁰ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 26 a násled.

3.2.4 Nedostatky sankčního systému

Sankčnímu systému ZSVM lze vytýkat hned několik nedostatků. První výtku spočívá v nemožnosti uložení ochranného léčení mladistvému, který byl v době spáchání činu nepříčetný ve smyslu § 12 trestního zákona. Dospělé nepříčetné osobě by bylo možnou uložit ochranné léčení podle § 72 odst. 2 trestního zákona, ale mladistvý by v tomto případě byl osobou ve smyslu § 5 odst. 2 ZSVM, které je možno uložit pouze opatření ukládaná dítěti mladšímu patnácti let. Taxativní výčet těchto opatření je uveden v § 93 ZSVM, ochranné léčení zde však uvedeno není. Účel opatření uvedených v § 93 ZSVM je jiný než účel ochranného léčení. Vzhledem ke specialitě ZSVM k trestnímu zákonu, nelze ochranné léčení mladistvému uložit. Tento nedostatek lze odstranit pouze novelizací příslušných ustanovení ZSVM, a to buď § 5 či § 93.⁸¹

Po přijetí zákona o výkonu zabezpečovací detence je sice možno mladistvému uložit zabezpečovací detenci, avšak ta má být jakýmsi vyšším stupněm ochranného léčení, pouze v případech, kdy by ochranné léčení nevedlo nebo byl předpoklad, že nepovede k ochraně společnosti.⁸²

Druhý nedostatek lze spatřovat v § 12 písm. b) ZSVM. V tomto ustanovení je uzákoněna možnost soudu upustit od uložení trestního opatření mladistvému, jestliže je vůči němu užito ochranné nebo výchovného opatření a k dosažení účelu tohoto zákona není třeba uložit trestní opatření. Jde o nový způsob vyřízení věci, který přinesl zákon mládeže. Ochranné nebo výchovné opatření se zde ukládá jako jediný prostředek sankčního nebo výchovného působení. Odpovídá to i subsidiaritě trestní represe, o které hovoří ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM,

⁸¹ Jelínek, J., K trestní odpovědnosti mladistvých, Kriminalistika č. 2, Praha 2005, s. 130-131, viz též. Sotolář, A., Augustinová, P., K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, Trestněprávní revue, 7/2007 s. 196 a násl.

⁸² viz § 25 odst. 2 trestního zákona.

v němž se uvádí, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže jiná opatření a postupy by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona mládeže.⁸³ Problém spočívá v tom, že zákon neupravuje žádný způsob vymahatelnosti výchovného opatření uloženého v souvislosti s upuštěním od uložení trestního opatření podle tohoto ustanovení.⁸⁴ Užití ustanovení § 12 písm. b) ZSVM je v tomto případě definitivní a nelze je, s výjimkou zrušení rozhodnutí cestou mimořádného opravného prostředku, který však není možné odůvodnit nedodržením podmínek probačního dohledu, nijak zvrátit ani poté, co se ukáže, že uložená výchovná opatření neplní svůj účel. Nepřichází v úvahu, na rozdíl při uložení ochranné výchovy nebo ochranného léčení, ani trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí postupem podle § 171 trestního zákona. Je proto na soudu, aby se důkladně zabýval účelem užití toho kterého výchovného opatření a tím, do jaké míry je mladistvý připraven a schopen naplnit jeho účel. Pro tyto účely je žádoucí důsledně využívat možnost zapojit do řešení těchto případů úředníky Probační a mediační služby a pracovníky příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Na nich by mělo být shromáždění veškerých dostupných informací o aktuální osobní situaci mladistvého a o širších sociálních příčinách jeho trestné činnosti, vytipování vhodných výchovných opatření reflektujících jeho osobní poměry, jeho hodnotovou orientaci i charakter jeho trestné činnosti a provedení prognózy jeho dalšího vývoje.⁸⁵

Obdobné slabiny má i skončení věci dle § 69 písm. b) a c) ZSVM, neboť se také jedná o definitivní skončení věci a

⁸³ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 30.

⁸⁴ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 27.

⁸⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 146.

v případě nedodržování dohledu probačního úředníka mladistvým, ani zde nelze rozhodnutí z tohoto důvodu zrušit.⁸⁶

Tato úprava byla do ZSVM převzata ze zahraničních právních úprav, zejména německé a rakouské, avšak nedůsledným způsobem. Například v Rakousku jsou výchovná opatření ukládána při předběžném zastavení trestního stíhání, při podmíněném odložení výroku o trestu nebo při odkladu výkonu trestu. Dojde-li k úmyslnému neplnění uložených výchovných povinností, dochází k pokračování trestního řízení, uložení trestu nebo k výkonu odloženého trestu. Podle německého zákona o mládeži (JGG) je možno (podobně jako u nás) uložit výchovné pokyny jako jediné opatření, přičemž jejich nucený výkon se nepředpokládá. Avšak při tvrdošíjném, úmyslném neplnění pokynů je možno uložit kázeňský prostředek zavření, pokud byl mladistvý o tomto následku předem poučen. Zavření nenastupuje místo pokynu, ale jedná se o sankci za jeho nedodržení, přičemž povinnost vykonat pokyn trvá i nadále. Při opakovaném porušení pokynu může být zavření opakováno. Jeho celková délka však nesmí překročit dobu čtyř týdnů.⁸⁷ Toto řešení je však německou teorií považováno za neúčinné a v příkrém rozporu s výchovným posláním ambulantních opatření.⁸⁸ Doporučuje se proto, aby v případě nedodržení pokynů nebyla uplatňována větší represe, ale další intenzivní ambulantní výchovná pomoc.

Třetím nedostatkem, na který v souvislosti s přijetím ZSVM poukazují někteří trestněprávní odborníci, je absence právní úpravy problematiky trestání mladých dospělých (osob ve věku osmnáct až jedenadvacet let). Nedostatek je spatřován v tom, že v uvedeném období nemusí být u jedince spolehlivě ukončen jeho sociální vývoj, ačkoliv vývoj biologický již ukončen je. Jedince

⁸⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2007, s. 794.

⁸⁷ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, pozn. pod čarou č. 2 s. 28.

⁸⁸ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, pozn. pod čarou č. 4, s. 28.

tedy nelze jednoznačně přiřadit ani pod kategorii osob mladistvých, ani pod kategorii osob dospělých.

V některých evropských zemích je tato věková skupina osob podřazena pod právní úpravu určenou pro mládež. Princip tohoto systému spočívá v umožnění snadnějšího návratu delikventa do společnosti tím že nebude stigmatizován a vyloučen ze sociálního života označením za pachatele trestného činu. Také volba sankcí u této skupiny osob je redukována na sankce přiměřené, vhodné věkové a sociální vyspělosti mladých dospělých a jejich zpětnému zařazení do společnosti. Náš zákonodárce se k tomuto názoru nepřiklonil a mladé dospělé pod osobní působnost zákona mládeže nepodřadil.⁸⁹

Nepřímo však je tento nedostatek kompenzován novelizací trestního zákona, která byla přijata spolu se ZSVM. Zmírnění v trestání tzv. mladých dospělých se projevilo v novelizaci ustanovení § 40 odst. 5 trestního zákona, kde je uvedeno, že má-li soud vzhledem k poměrům osoby blízké věku mladistvých nebo k okolnostem případu zato, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené trestním zákonem bylo pro takovou osobu nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout trestem kratšího trvání, může trest odnětí svobody uložit v rámci trestní sazby snížené o jednu čtvrtinu, vyjma u zvlášť závažných trestných činů⁹⁰, kde se užije nesnížených sazeb trestu odnětí svobody.⁹¹ Toto ustanovení se vztahuje pouze na trest odnětí svobody. Jedná se o samostatný důvod, který je nezávislý na důvodech § 40 odst. 1 až 3 trestního zákona, a ani se u něj neuplatní omezení podle § 40 odst. 4 trestního zákona, neboť citovaná ustanovení § 40 trestního zákona se užijí jen na dospělé pachatele. § 40 odst. 5 trestního zákona je tedy ustanovením mimořádným, což potvrzuje i jeho cíl dle důvodové zprávy k ZSVM, která odůvodňovala novelizaci tohoto ustanovení

⁸⁹ Mužíková, A., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 20.

⁹⁰ co je zvlášť závažný trestný čin uvádí § 41 odst. 2 trestního zákona.

⁹¹ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 381-2.

jako možnost mimořádného snížení trestu odnětí svobody osobě ve věku blízkém věku mladistvých v případech hodných zvláštního zřetele.

Spolu s citovanou novelizací byl také doplněn § 26 trestního zákona o odst. 5, v němž je uvedeno, že jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může soud v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení nebo povinností uvedených v odstavci 3 a 4 § 26 trestního zákona, též některá z výchovných opatření uvedená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže za podmínek stanovených pro mladistvé pachatele. Důvodem k tomuto kroku dle důvodové zprávy bylo umožnit soudu v zájmu optimálního a všestranného působení na pachatele, který je ve věku blízkém věku mladistvých, použít opatření, která jsou určena pro mladistvé pachatele. Vhodnost takového postupu zváží soud podle konkrétních okolností případu, zejména s ohledem na posouzení osoby pachatele. Návrh předpokládal se, že předmětem posuzování bude i duševní stav takové osoby z hlediska dosažení určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti, neboť proces dospívání je záležitostí značně individuální, závislou na úrovni fyzické a duševní vyspělosti, na stupni socializace a na tom, jak se tyto skutečnosti projeví při spáchání trestného činu.⁹²

Smyslem diskutovaného ustanovení je postupovat podle něho u zvláštní kategorie pachatelů, jimiž jsou osoby ve věku blízkém věku mladistvých, aniž by zákon tento věk konkretizoval. Není také jednoznačné, zda je rozhodný věk v době spáchání činu či v době rozhodování o něm. Jelikož je na stejnou věkovou kategorii vázána i polehčující okolnost spočívající ve spáchání trestného činu ve věku blízkém věku mladistvých (§33 písm. b trestního zákona), patrně je třeba i v případě postupu podle § 26 odst. 5 trestního zákona považovat za rozhodující věk pachatele

⁹² Důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb.

v době spáchání trestného činu, ohledně něhož se rozhoduje o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem.

Trestní zákon tak ponechává do jisté míry na rozhodnutí soudu, o kolik může věk pachatele v době činu převýšit věk 18 let. Výrazem „blízký“ je však naznačeno, že to nebude věk příliš přesahující 18 let. Důležitou roli také sehrává to, zda a do jaké míry je vzhledem k věku pachatele a jeho rozumové, mravní a sociální vyspělosti ještě důvodné očekávat, že opatření zde předpokládaná mohou mít na pachatele dostatečný výchovný vliv, protože proces dospívání je věc značně individuální a záleží na úrovni pachatelovy fyzické a duševní vyspělosti, na stupni jeho socializace a na tom, jak se tyto skutečnosti projevily na spáchaném trestném činu.

Výchovná opatření podle § 26 odst. 5 trestního zákona lze uložit buď samostatně nebo vedle přiměřených omezení a povinností podle § 26 odst. 3, 4 trestního zákona jestliže je nutné nebo vhodné doplnit jejich účinek výchovnými opatřeními podle § 26 odst. 5 trestního zákona. Rozhodnutí, která varianta má být použita, je věcí soudu rozhodujícího o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem zejména s ohledem na okolnosti případu a osobu pachatele.⁹³

Autor práce se domnívá, že novelizace §§ 26 odst. 5 a 40 odst. 5 trestního zákona je zcela dostačující, neboť aplikace těchto ustanovení je ponechána sice zcela na rozhodnutí soudu, avšak je to právě soud, kdo má možnost na základě poznatků získaných během soudního procesu s pachatelem důkladně a nestranně posoudit, zda užití uvedených ustanovení naplní účel, pro který byla tato ustanovení do zákona zapracována. V procesu dokazování se seznámí s fyzickou i duševní vyspělostí pachatele a podle zjištěných okolností rozhodne, jaký vliv na pachatele bude mít případné užití či neužití těchto ustanovení. Kdyby byla v zákoně stanovena další kategorie pachatelů (tzv. mladých

⁹³ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 212.

dospělých), na něž by se automaticky vztahovaly ustanovení o mírnějších trestech, hrozilo by zneužívání zákonodárcovy benevolence ze strany mladých dospělých jako pachatelů.

3.3 Opatření ukládaná osobám mladším 15 let

Opatření, které lze uložit osobám mladším patnácti let, jsou taxativně stanovena v § 93 odst. 1 ZSVM. Tato opatření se užití rovněž na mladistvé, kteří nejsou pro nedostatek rozumové a mravní vyspělosti (§ 5 odst. 1 ZSVM) nebo pro nepřičetnost (§ 12 trestního zákona) trestně odpovědní. Jedná se o tato opatření:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a
- c) ochranná výchova.

Pro uložení opatření dohledu probačního úředníka osobě mladší 15 let se užití přiměřeně ustanovení § 16 odst. 1 a 2 a § 80 odst. 1, 3, 4 a 5 ZSVM.

Je třeba podotknout, že není vyloučeno, aby byl uložen dohled probačního úředníka podle § 93 odst. 1 písm. a) ZSVM za situace, kdy již byl nad dítětem mladším patnácti let stanoven dohled podle § 43 odst. 1 písm. b) zákonem o rodině, neboť každé z těchto opatření sleduje jiný cíl, a nadto jsou odlišně upraveny i podmínky, za nichž mohou být oba typy dohledu vykonávány. Ze smyslu těchto opatření, která nejsou totožná, vyplývá, že mohou být vykonávána i vedle sebe.⁹⁴

Také uložení dohledu probačního úředníka podle § 93 odst. 1 písm. a) ZSVM dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného, nebrání skutečnost, že v době rozhodování soudu pro mládež o tomto opatření se dítě již nachází ve výkonu

⁹⁴ Z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28.2.2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

ústavní výchovy nařízené podle § 46 odst. 1 zákona o rodině. Současný výkon ústavní výchovy a dohledu probačního úředníka tedy obecně nelze vyloučit. Závěr, zda v konkrétním případě bude nutno uložit dohled probačního úředníka i dítěti mladšímu patnácti let, které se již nachází v ústavní výchově, a že je tedy namístě souběžné působení obou těchto institutů, ovšem musí vycházet ze zjištění, že uložení dohledu probačního úředníka je potřebné z hlediska naplnění účelu ZSVM.⁹⁵

Při ukládání opatření spočívající zařazením do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a ochranné výchovy se aplikuje zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Obligatorně se ochranná výchova ukládá dítěti, které spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší než patnáct let.⁹⁶ Fakultativně může být ochranná výchova uložena i dítěti mladšímu patnácti let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy.⁹⁷ Dolní věková hranice zde není stanovena, tudíž lze toto opatření aplikovat i na osoby mladší dvanácti let.

Soud pro mládež rovněž může podle § 93 odst. 7 ZSVM upustit od uložení opatření, avšak jen za podmínky, že má shromážděny dostatečné podklady svědčící o tom, za jakých podmínek a s jakým účinkem na dítě byl čin dítěte mladšího patnácti let státním zástupcem nebo před soudem projednán, a lze-li z opatřených podkladů učinit spolehlivý závěr, že tímto projednáním bylo dosaženo účelu zákona i bez uložení opatření.

⁹⁵ Z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8.11.2006, sp. zn. 8 Tdo 1262/2006

⁹⁶ viz § 93 odst. 2 ZSVM.

⁹⁷ viz § 93 odst. 3 ZSVM.

Bez projednání věci před soudem nebo státním zástupcem nelze od uložení opatření upustit.⁹⁸

Kapitola IV.

Procesněprávní úprava ZSVM

4.1 Řízení ve věcech mladistvých

Na užití ZSVM při řízení v trestních věcech proti mladistvým odkazuje § 291 trestního řádu.

Rozdíly v řízení ve věcech proti mladistvým oproti obecné trestněprávní úpravě představují odchylky, které se užijí na mladistvé obviněné vyjma těch, kteří provinění spáchali jednak před dovršením osmnáctého roku, jednak po jeho dovršení, jestliže trestní zákon na čin spáchaný po dovršení osmnáctého roku stanoví trest stejný nebo přísnější nebo bylo-li zahájeno trestní stíhání až po dovršení devatenáctého roku mladistvého.⁹⁹

Důvodem zvláštní úpravy v řízení ve věcech mladistvých je, stejně jako v trestání mladistvých, především zájem na dosažení výchovného účelu trestního řízení, rozšíření a zvláštní zajištění procesních práv mladistvého s ohledem na jeho věk, nižší osobnostní zralost a tudíž omezení možnosti vlastní obhajoby a vyloučení všech škodlivých vlivů trestního řízení, které by mohly být na překážku výchovnému působení řízení na mladistvého.¹⁰⁰

O základních zásadách vztahujících se k řízení a o zřízení speciálních soudů pro mládež bylo již pojednáno výše, avšak nelze opominout další rozdíly od obecné úpravy trestního řízení.

V řízení ve věcech mladistvých rozhodují soudy pro mládež, jejichž soudci musí mít zvláštní průpravu dle § 3 odst. 8 ZSVM pro zacházení s mládeží.¹⁰¹ Rozhodne-li ve věci mladistvého obecný soud (§ 2 písm. h/ ZSVM), ač již měl podle § 2 písm. g) a

⁹⁸ Z usnesení Krajského soudu v Hradci Králové – soudu pro mládež ze dne 18.5.2005, sp. zn. 12 Rodo 7/2005.

⁹⁹ § 73 ZSVM.

¹⁰⁰ Jelínek, J., a kol., Trestní právo procesní, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha 2007, s. 645 a násl.

¹⁰¹ Viz s. 19, základní zásady trestního práva procesního, podkapitola 2.2.2.

§ 4 ZSVM projednat a rozhodnout soud pro mládež, jedná se o podstatnou vadu řízení ve smyslu ustanovení § 258 odst. 1 písm. a) trestního řádu, kterou nelze napravit v řízení před odvolacím soudem (§ 259 odst. 1 trestního řádu). Proto takový rozsudek musí být zrušen a vrácen soudu prvního stupně s tím, že o podané obžalobě bude rozhodovat soud pro mládež.¹⁰²

Odchylně je též upravena místní příslušnost soudu, když při jejím určení není rozhodující místo, kde byl čin spáchán, ale na prvním místě je bydliště mladistvého nebo není-li ho, obvod, kde se mladistvý zdržuje nebo pracuje. Hledisko místa spáchání činu či jeho vyjevení je až druhořadé.¹⁰³ Výjimka z místní příslušnosti soudu je upravena v § 39 ZSVM tak, že vyžaduje-li to prospěch mladistvého, může příslušný soud postoupit věc soudu pro mládež, u něhož je konání trestního řízení se zřetelem na zájmy mladistvého nejúčelnější. Toto hledisko bylo zvoleno na základě praktických zkušeností, že nejúčelnější je konat řízení v místě bydliště, neboť právě zde je zpravidla možno nejlépe zajistit koordinovanou spolupráci s Probační a mediační službou, s příslušnými orgány sociálně-právní ochrany dětí a s rodinou osoby, proti níž se řízení vede tak, aby byl co nejlépe naplňován výchovný účel řízení a zajištěno další působení na takovou osobu i po skončení řízení.¹⁰⁴

Z usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14.2.2007, sp. zn. 8 Td 11/2007 vyplývá, že za místo, v jehož obvodu mladistvý bydlí, podle kterého se ve smyslu § 37 odst. 1 ZSVM určuje místní příslušnost soudu pro mládež, nelze mechanicky předjímat místo jeho trvalého pobytu, ale je potřeba pro jeho určení vždy ověřit, kde mladistvý skutečně bydlí. Za takové místo lze považovat i výchovné zařízení, v němž mladistvý vykonává ústavní nebo ochrannou výchovu, pokud se nejedná jen o dočasný pobyt. Takovým místem však není věznice, kde je

¹⁰² Z usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 2.2.2005, sp. zn. 8 To 14/2005.

¹⁰³ § 37 ZSVM.

¹⁰⁴ Z důvodové zprávy k ZSVM.

mladistvý ve vazbě nebo kde vykonává trestní opatření odnětí svobody.¹⁰⁵ K určení místní příslušnosti soudu pro mládež existuje již několik rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR.¹⁰⁶

Právo mladistvého mít obhájce je upraveno v § 42 ZSVM, zejména se jedná o právo mít obhájce již od okamžiku, kdy jsou proti mladistvému použita opatření podle ZSVM nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, vyjma případů, kdy nelze provedení úkonu odložit a zajistit vyrozumění obhájce o tomto úkonu. O obhájci mladistvého bylo podrobněji pojednáno výše.¹⁰⁷

Rovněž dokazování má být vedeno tak, aby byla zaručena ochrana soukromí mladistvého, při jeho výsledku se musí postupovat ohleduplně a šetřit jeho osobnost. Ke konfrontaci lze přistoupit zcela výjimečně až v řízení před soudem pro mládež. K vyšetření duševního stavu mladistvého se obligatorně přibírají dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a pozorování nesmí trvat déle než jeden měsíc, a v této lhůtě musí být vypracován posudek. Na odůvodněnou žádost znalců může soud pro mládež a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce tuto lhůtu prodloužit, nikoli však více než o jeden měsíc. Proti rozhodnutí o prodloužení lhůty je přípustná stížnost. O dalších rozdílech v řízení ve věcech mladistvých dle ZSVM bude podrobněji pojednáno níže.

4.2 Vazba mladistvého

Institut vazby je v ZSVM upraven v §§ 46 až 51 a obsahuje pouze odchylky od obecných ustanovení vazby uvedených v trestním řádu. Odchylky spočívají zejména ve zpřísnění podmínek, za kterých lze mladistvého vzít do vazby. Vzhledem k dosud neukončenému vývoji mladistvého a nepříznivému vlivu

¹⁰⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14.2.2007, sp. zn. 8 Td 11/2007.

¹⁰⁶ Např. usnesení NS 8 Td 61/2008 ze dne 10.12.2008, 8 Td 59/2008 ze dne 18.12.2008, 8 Td 51/2008 ze dne 15.10.2008, atd.

¹⁰⁷ Viz s. 19 této práce.

jeho pobytu ve vazbě, který byl spolehlivě prokázán jak kriminologickými výzkumy, tak poznatky z praxe, by měla být vazba omezena jen na nejzávažnější případy, tj. buď vzhledem k nebezpečnosti a stupni narušení osobnosti mladistvého nebo vzhledem k mimořádně závažné povaze spáchaného provinění. Omezení možností vzetí mladistvého do vazby je odůvodněno mimořádností tohoto zajišťovacího prostředku, jeho nízkého výchovného účinku na mladistvého a rozporu jeho širšího užití se zásadami a cíli ZSVM.¹⁰⁸ Výjimečnost vazby je vyjádřena v § 46 ZSVM.¹⁰⁹ O zadržení, zatčení nebo vzetí do vazby mladistvého je třeba bez zbytečného odkladu vyrozumět jeho zákonného zástupce, jeho zaměstnavatele, příslušné středisko Probační a mediační služby, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí a osoby uvedené v § 70 trestního řádu¹¹⁰ a jde-li o mladistvého, kterému byla uložena ochranná výchova, také výchovné zařízení, ve kterém mladistvý vykonává ochranou výchovu.

Nejenže je u mladistvých trvání vazby výrazně omezeno, ale nadto její výkon musí být u těch, kteří nedovršili v době zadržení osmnáctý rok svého věku, vyjma určitých okolností v ZSVM definovaných, prováděn odděleně od dospělých. Základní doba trvání vazby je dva měsíce a v případě zvlášť závažného provinění nesmí trvat déle než šest měsíců. Může být sice výjimečně prodloužena až o další dva měsíce a v řízení o zvlášť závažném provinění až o dalších šest měsíců, avšak její prodloužení je vázáno na splnění dalších podmínek, spočívajících v tom, že z důvodu obtížnosti věci není možné včasného skončení trestního řízení a propuštěním mladistvého na

¹⁰⁸ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, s. 758-759.

¹⁰⁹ § 46 odst. 1 ZSVM zní: Mladistvý může být vzat do vazby jedině tehdy, nelze-li účelu vazby dosáhnout jinak.

¹¹⁰ § 70 trestního řádu zní: O vzetí do vazby je třeba bez průtahů vyrozumět některého rodinného příslušníka obviněného, jakož i jeho zaměstnavatele; to neplatí, prohlásí-li obviněný, že s takovým vyrozuměním nesouhlasí, ledaže jde o vyrozumění rodinného příslušníka mladistvého. O vzetí do vazby příslušníka ozbrojených sil nebo ozbrojeného sboru je třeba vyrozumět též jeho velitele nebo náčelníka. Nestanoví-li jinak vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, vyrozumí soud o vzetí cizince do vazby též konzulární úřad státu, jehož je cizinec občanem.

svobodu by hrozilo zmaření nebo podstatné ztížení dosažení účelu trestního stíhání. Nadto na rozdíl od obecné právní úpravy podle § 71 trestního řádu může být vazba mladistvého prodloužena pouze jednou v přípravném řízení a jednou v řízení před soudem pro mládež. Celková doba vazby mladistvého tedy může nanejvýš trvat v případě běžných provinění šest měsíců a u zvlášť závažných provinění osmnáct měsíců. Tato nejvyšší přípustná doba trvání vazby se vztahuje jen na případy, kdy je vazba vykonávána jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem pro mládež. Je-li vazba vykonávána pouze v jednu z těchto stádií, může být pak prodloužena o příslušnou dobu pouze jednou.¹¹¹

O prodloužení lhůty vazby v přípravném řízení rozhoduje soudce okresního soudu pro mládež na návrh státního zástupce. Zákonodárce tím chtěl patrně vyjádřit závažnost takového rozhodování a výjimečnost institutu vazby v trestních věcech mladistvých. O prodloužení vazby v řízení před soudem rozhoduje soudce soudu pro mládež nadřízeného soudu pro mládež, který je příslušný věc projednat nebo který věc již projednává. V obou těchto případech je buď státní zástupce nebo předseda senátu povinen doručit návrh na prodloužení vazby nejpozději patnáct dnů před skončením lhůty. Lhůta je tedy zachována, je-li návrh doručen nejpozději dne, jenž předchází dni, který je patnáctým dnem počítaným zpět od konce lhůty trvání vazby.

Nedodržení této lhůty má za následek propuštění mladistvého na svobodu nejpozději den po uplynutí lhůty, na niž bylo trvání vazby omezeno. Vazba se započítává od doby, kdy došlo k zatčení nebo zadržení mladistvého, anebo nepředcházelo-li jí zatčení nebo zadržení, od doby, kdy došlo na základě rozhodnutí o vazbě k omezení osobní svobody mladistvého. Po propuštění mladistvého z vazby lze nařídit

¹¹¹ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 84.

dohled probačního úředníka nad mladistvým, který může trvat až do skončení trestního stíhání.

Všechny orgány činné podle ZSVM jsou povinny zkoumat v každém období trestního stíhání, zda důvody vazby trvají a zda se nezměnily. Pomine-li důvod vazby, musí být mladistvý ihned propuštěn na svobodu. Je-li u mladistvého shledán některý z důvodů vazby, jsou orgány činné podle tohoto zákona povinny zkoumat, zda nelze další výkon vazby mladistvého nahradit jiným opatřením. Jakmile bude zajištěno takové náhradní opatření, musí být mladistvý bez zbytečného odkladu propuštěn z vazby. Orgány činné podle ZSVM přitom postupují v součinnosti s Probační a mediační službou a s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí.¹¹²

Vazbu mladistvého lze kromě opatření uvedených v §§ 73 a 73a trestního řádu nahradit dalším opatřením, a to jeho umístěním v péči důvěryhodné osoby.¹¹³ Jednotlivá opatření lze užít buď samostatně nebo ve vzájemné kombinaci. Podmínky umístění mladistvého do péče důvěryhodné osoby upravuje § 50 ZSVM.

Výklad některých ustanovení týkajících se institutu vazby činí v praxi problémy. Nedostatky se snaží vyplnit soudy vyšších instancí svojí judikaturou, která by měla rozdílnému výkladu sporných ustanovení zabránit a sjednotit rozhodovací praxi nižších soudů. Jedná se zejména o dobu trvání vazby nebo o věcnou příslušnost soudu, který je oprávněn rozhodovat o jejím prodloužení. Na tyto nedostatky reaguje například usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 22.11.2005, sp. zn. 4 Tmo 30/2005, který judikoval, že „opětovné vzetí mladistvého do vazby, z níž byl propuštěn na svobodu po uplynutí dvou, resp. šesti měsíců, je-li stíhán pro zvlášť závažné provinění, v řízení před soudem není možné, nebylo-li o prodloužení vazby rozhodnuto způsobem upraveným v ustanovení § 47 odst. 2, 3

¹¹² § 48 ZSVM.

¹¹³ § 49 ZSVM.

zákonem č. 218/2003 Sb. Postupoval-li soud pro mládež v rozporu s tímto pravidlem, jde o pochybení, které je důvodem pro zrušení rozhodnutí o vzetí do vazby v řízení o stížnosti (§ 149 odst. 1 trestního řádu).“ Další usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 14.5.2004, sp. zn. 4 Tmo 11/2004 upřesnilo, že „do lhůt trvání vazby (§ 71 trestního řádu) je vždy třeba započítat nejen dobu zadržení, po níž následovalo vzetí obviněného do vazby, ale i dobu omezení jeho osobní svobody v důsledku zadržení realizovaného v téže trestní věci, po němž byl (např. v důsledku přijetí písemného slibu) propuštěn na svobodu. To platí i ohledně vazby v řízení ve věcech mladistvých, jejíž maximální přípustnou délku a počítání lhůt trvání upravují ustanovení § 47 odst. 1, 5 zákona č. 218/2003 Sb. , o soudnictví ve věcech mládeže.“

Také Nejvyšší soud se ve svém usnesení ze dne 2.9.2004, sp. zn. 8 Tvo 42/2004 ohledně prodlužování vazby a věcné příslušnosti soudu při aplikaci § 47 odst. 3 ZSVM judikoval, že „nadřízeným soudem, jehož soudce je ve smyslu § 47 odst. 3 zákona č. 218/2003 Sb. oprávněn rozhodnout o prodloužení vazby mladistvého, je ten soud pro mládež, vůči němuž je podřízeným soud, který věc mladistvého projednává v prvním stupni. Koná-li řízení v prvním stupni okresní soud pro mládež (§ 16 trestního řádu), pak je tímto nadřízeným soudem příslušný krajský soud pro mládež; je-li k projednání věci v prvním stupni věcně příslušný krajský soud pro mládež (§ 17 trestního řádu), pak je tímto nadřízeným soudem příslušný vrchní soud pro mládež.

Jestliže doba trvání vazby u mladistvého skončí v průběhu řízení o opravném prostředku před nadřízeným soudem pro mládež (např. v řízení před odvolacím soudem), pak se - s ohledem na nedostatek speciální právní úpravy funkční příslušnosti soudu pro rozhodování o prodloužení vazby v tomto stadiu řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže -

uplatní obecné ustanovení § 71 odst. 7 trestního řádu.¹¹⁴ Protože podle tohoto ustanovení není rozhodnutí o prodloužení vazby podmíněno žádným návrhem ani lhůtou, ve které by jej bylo třeba učinit, může tento nadřízený soud (ve smyslu ustanovení § 47 odst. 3 ZSVM, např. odvolací soud) takové rozhodnutí učinit bez návrhu.“

4.3 Odklony od trestního stíhání

Alternativními způsoby řešení trestních věcí jsou tzv. odklony. Jsou výjimkou ze zásady legality (§ 2 odst. 3 trestního řádu) a současně projevem zásady oportunit¹¹⁵. Lze je aplikovat dle obecných trestněprávních předpisů jak na dospělé pachatele, tak na mladistvé. Řadí se k nim podmíněné zastavení trestního stíhání, jenž je upraveno v §§ 307 a 308 trestního řádu, nebo narovnání, které upravují §§ 309 až 314 trestního řádu. Smyslem těchto alternativních způsobů řešení trestních věcí je odstraňování konfliktních stavů po objasnění příčin trestné činnosti, tedy především vypořádání vzájemných vztahů mezi obviněným a poškozeným (s přihlédnutím k zájmům osob z jejich blízkého sociálního okolí), pozitivně motivující působení na obviněného a dosažení satisfakce poškozeného.

Avšak pouze na mladistvé lze použít i další způsob odklonu, kterým je odstoupení od trestního stíhání. Tento institut spočívá v tom, že za splnění podmínek stanovených v § 70 ZSVM může v přípravném řízení státní zástupce a v řízení před soudem soud mládeže odstoupit od trestního stíhání mladistvého a současně zastavit trestní stíhání z důvodu neexistence veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého.

Pro rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání ZSVM vyžaduje splnění těchto základních, obligatorních podmínek:

¹¹⁴ § 71 odst. 7 trestního řádu zní: Jestliže doba trvání vazby stanovená podle odstavce 5 nebo 6 skončí v průběhu řízení o opravném prostředku před nadřízeným soudem, je k rozhodnutí o ponechání obviněného ve vazbě nebo o jeho propuštění na svobodu příslušný tento nadřízený soud.

¹¹⁵ Zásada oportunity umožňuje státnímu zástupci v konkrétním případě nestíhat pachatele, ačkoliv obecné podmínky pro trestní stíhání jsou splněny.

- mladistvý spáchal provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta,
- chybí veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého,
- přihlíží se k osobě mladistvého a stupni nebezpečnosti provinění pro společnost,
- trestní stíhání není účelné, a
- potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchání dalších provinění.¹¹⁶

Na tyto obligatorní podmínky navazují podmínky fakultativní uvedené v § 70 odst. 3 ZSVM. Odstoupit od trestního stíhání lze zejména v případě, jestliže mladistvý již úspěšně vykonal vhodný probační program, byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním a poškozený s takovým odškodněním souhlasil, anebo bylo mladistvému vysloveno napomenutí s výstrahou a takové řešení lze považovat z hlediska účelu řízení za dostatečné.¹¹⁷ Naplnění fakultativních podmínek může být jedním z faktorů odůvodňujících závěr, že byly splněny výše uvedené obligatorní podmínky pro odstoupení od trestního stíhání.¹¹⁸

Vymezení okruhu provinění, u nichž je možné aplikovat institut odstoupení od trestního stíhání, je užší než okruh trestných činů, pro které je možné podmíněně zastavit trestní stíhání či schválit narovnání. Taková úprava je logická vzhledem k tomu, že odstoupení od trestního stíhání je v porovnání s odklony upravenými v trestním řádu mírnějším institutem, jde tedy o nejmírnější typ odklonu.¹¹⁹

O odstoupení od trestního stíhání se rozhoduje usnesením, které obsahuje výrok o tom, že se od dalšího trestního stíhání

¹¹⁶ § 70 odst. 1 ZSVM.

¹¹⁷ § 70 odst. 3 ZSVM.

¹¹⁸ Ščerba, F., K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým, Trestní právo 5/2005 s. 19.

¹¹⁹ Ščerba, F., K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým, Trestní právo 5/2005 s. 19.

mladistvého odstupuje. Dalším výrokem, které musí rozhodnutí obsahovat je výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, pro který se trestní stíhání vede. Rozhodnutí může obsahovat i výrok o uložení výchovného opatření a o uložení povinnosti splnit to, k čemu se mladistvý zavázal. Výrok o zastavení trestního stíhání v rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání je důsledkem toho, že s tímto rozhodnutím je spojeno definitivní skončení dané trestní věci a představuje překážku věci rozhodnuté (*rei iudicatae*) podle § 11 odst. 1 trestního řádu, pokud ovšem sám mladistvý nepožaduje, aby se v trestním stíhání pokračovalo (§ 70 odst. 5 ZSVM). Vynesení rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání není vázáno na podání návrhu ani podnětu procesní strany či jiné osoby. Státní zástupce nebo soud může o odstoupení rozhodnout ze své vlastní iniciativy. To však nebrání tomu, aby takový návrh některá osoba vznesla. Na rozhodnutí není právní nárok a soud nebo státní zástupce nemusí i při splnění všech podmínek tímto způsobem postupovat. Z fakultativní povahy odstoupení od trestního stíhání vyplývá, že o něm nelze rozhodnout v odvolacím řízení, neučinil-li toto rozhodnutí již prvoinstanční soud.

Na mladistvého je třeba i po právní moci rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání hledět jako na nevinného, protože toto rozhodnutí otázku viny neřeší, byť se v souladu s § 71 ZSVM zaznamenává do rejstříku trestů. Z této skutečnosti tudíž nelze dělat závěry o spáchání provinění ani pro účely případného dalšího trestního stíhání (např. z hlediska recidivy), ani v jiných případech, kdy se vyžaduje bezúhonnost. Na mladistvého, od jehož trestního stíhání bylo odstoupeno, se tedy hledí, jako by nebyl odsouzen.

4.4 Opravné prostředky

Opravným prostředkům ZSVM vyhradil pouze § 72, který modifikuje úpravu obsaženou v trestním řádu pokud jde o osoby oprávněné k podání opravných prostředků a jejich okruh. V zájmu

mladistvého obviněného je okruh oprávněných osob rozšířen o orgán sociálně-právní ochrany dětí, který může podat opravný prostředek svým jménem i proti vůli mladistvého a bez souhlasu jeho zákonného zástupce, ovšem jen ve prospěch mladistvého.¹²⁰

Smyslem je posílení záruk práva na obhajobu mladistvého, a tím i dosažení vyššího stupně spravedlivého rozhodnutí. Orgánu sociálně-právní ochrany dětí běží lhůta k podání opravného prostředku samostatně.

Rovněž je v odst. 2 citovaného ustanovení oproti obecné trestněprávní úpravě § 142 odst.2 a § 247 odst. 2 trestního řádu rozšířen okruh osob oprávněných k podání stížnosti. Jedná se o příbuzné v pokolení přímém, sourozence, osvojitele, manžele a druha. Tyto osoby tak však nemohou učinit proti vůli mladistvého.¹²¹

Dále zákon omezuje lhůtu k podání návrhu státního zástupce na povolení obnovy řízení v neprospěch obviněného na šest měsíců od doby, kdy se dozvěděl o skutečnostech odůvodňujících podání návrhu na povolení obnovy, nejdéle však do uplynutí poloviny doby promlčení trestního stíhání. Toto omezení má zajistit, aby nebyl nadbytečně prodlužován stav nejistoty u mladistvého, u kterého má zásadně přednost výchovné působení a jeho celkové usměrňování k řádnému způsobu života.

4.5 Vykonávací řízení

Jak již bylo řečeno výše, jako sankci lze mladistvým podle ZSVM uložit tři druhy opatření, a to výchovná, ochranná a trestní. Jestliže ZSVM neobsahuje ustanovení zvláštní, užije se na výkon ochranných a trestních opatření obecných ustanovení

¹²⁰ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha, Linde 2004, s. 112 a násl.

¹²¹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 720.

trestního řádu o výkonu odpovídajících ochranných opatření a trestů.¹²²

4.5.1 Výkon trestních opatření odnětí svobody

Výkon trestních opatření odnětí svobody je upraven zvláštním zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších předpisů, zejména v §§ 60-65, a v prováděcí vyhlášce Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Mladiství, kteří nepřekročili devatenáctý rok svého věku, vykonávají v souladu s § 5 odst. 3 zákona č. 169/99 Sb. tato trestní opatření odděleně od ostatních odsouzených, a to ve věznicích nebo zvláštních odděleních pro mladistvé s uplatňováním vnitřní diferenciací. Poté však může soud pro mládež rozhodnout, že se odsouzený buď ponechá ve věznici pro mladistvé, nebo se přeřadí do věznice pro dospělé, což se považuje za rozhodnutí o přeřazení do přísnějšího typu věznice.

Při ukládání trestu odnětí svobody mladistvému soud obecně nepostupuje podle § 39a odst. 2 písm. a) až d) trestního zákona. Postupuje tak pouze v případě přeřazování mladistvého do věznice pro ostatní odsouzené podle § 79 ZSVM, neboť v ZSVM absentuje úprava týkající se typu věznic, kam má být mladistvý zařazen.¹²³

ZSVM ve výkonu trestních opatření odnětí svobody ukládaných mladistvým zavádí nové instituty, které dřívější právní úprava neznala. Jedná se o odklad výkonu odnětí svobody u mladistvého, je-li to třeba k dokončení jeho vzdělávání nebo jiné přípravy na výkon budoucího povolání. Jestliže se mladistvý během tohoto odkladu nedopustí žádného dalšího provinění, úspěšně dokončí své vzdělávání a svým způsobem života

¹²² § 74 ZSVM

¹²³ Zezulová, J. Koudelka, Z., Soudnictví ve věcech mládeže z pohledu rozhodovací činnosti obecných soudů a Ústavního soudu, Státní zastupitelství 5/2007, s. 4 a násl.

prokáže účinnou snahu po nápravě, zejména nahradí způsobenou škodu, může soud s přihlédnutím k okolnostem případu a osobě mladistvého upustit od výkonu trestního opatření odnětí svobody. Rozhodne-li soud o upuštění od výkonu odnětí svobody, hledí se na mladistvého jako by nebyl odsouzen.¹²⁴ Na takové rozhodnutí sice nemá mladistvý nárok, avšak i přesto má institut odkladu výkonu trestu odnětí svobody pro mladistvého motivační charakter.

Odlišně od trestního řádu ZSVM upravuje podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody mladistvého, a to i dříve než mladistvý vykoná polovinu (nebo dvě třetiny) trestu odnětí svobody. Takové podmíněné propuštění je možné jen na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice a za podmínek uvedených v § 61 odst. 1 písm. a) nebo b) trestního zákona. Při podmíněném propuštění stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let. Pro řízení o podmíněném propuštění platí obecná právní úprava uvedená v ustanovení §§ 331-333 trestního řádu.

K menším legislativním nedostatkům ZSVM, patří zrušení § 81 trestního zákona o způsobu výkonu trestu odnětí svobody mladistvých. Toto ustanovení stanovilo, že se trest odnětí svobody u osob, které nepřekročily osmnáctý rok věku, vykonával odděleně od ostatních odsouzených ve zvláštních věznicích nebo odděleních. Odsuzoval-li soud mladistvého k trestu odnětí svobody, citoval ve výroku o trestu ustanovení § 39a odst. 2 (příslušné litery) trestního zákona a ustanovení § 81 odst. 1 trestního zákona, podle něhož se trest odnětí svobody vykonával odděleně od ostatních odsouzených. Obsah tohoto ustanovení nebyl vyjádřen v zákoně mládeže ani v jiném zákonu.¹²⁵

S popsáním nedostatkem se již vypořádal Nejvyšší soud, když v rozsudku ze dne 13.9.2006, sp. zn. 8 Tz 123/2006 z podnětu stížnosti pro porušení zákona podané ministrem

¹²⁴ Z důvodové zprávy k ZSVM

¹²⁵ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 117, 118.

spravedlnosti ve prospěch obviněných judikoval, že jestliže soud pro mládež ukládá mladistvému trestní opatření v podobě nepodmíněného odnětí svobody, musí podle § 76 zákona o soudnictví ve věcech mládeže a podle § 5 odst. 3 a § 8 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů, vždy rozhodnout o jeho zařazení do věznice pro mladistvé (§ 9 odst. 1 citovaného zákona). Výrok o zařazení mladistvého do věznice pro mladistvé je tedy obligatorní součástí výrokové části odsuzujícího rozsudku, jímž bylo uloženo trestní opatření nepodmíněné odnětí svobody ve smyslu § 122 odst. 1, věta čtvrtá, trestního řádu.¹²⁶

4.5.2 Výkon výchovných opatření

ZSVM zná pět druhů výchovných opatření, o kterých již bylo pojednáno výše. Jedná se o nejmírnější druh sankce, kterou je možno mladistvým uložit. Ukládají se již v průběhu trestního řízení, tedy ještě před zahájením trestního stíhání (§ 10 odst. 2, § 15 odst. 3 ZSVM). Poté je možné výchovná opatření uložit kdykoliv později až do pravomocného rozhodnutí ve věci. Po právní moci lze pouze rušit nebo změnit nařízené výchovné opatření. Výchovná opatření není možné uložit ve vykonávacím řízení (§ 15 odst. 5 ZSVM).¹²⁷ Jejich výkon tedy musí být zajišťován ve všech stádiích trestního řízení v návaznosti na jejich ukládání. ZSVM výslovně neupravuje výkon každého z nich, ale pouze vymezuje některé formy jejich výkonu demonstrativně a ponechává prostor i pro uplatnění takových výchovných opatření, která v zákoně nejsou výslovně jmenována. Jejich výkon je tedy upraven jen velice rámcově.

V ZSVM jsou výslovně upraveny pouze dvě výchovná opatření, a to dohled probačního úředníka a probační programy, neboť tato výchovná opatření představují nejhlubší zásah do

¹²⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13.9.2006, sp. zn. 8 Tz 123/2006

¹²⁷ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 34.

běžného způsobu života mladistvého. Výkon dohledu probačního úředníka je svěřen probačnímu úředníkovi střediska Probační a mediační služby, v jejímž obvodu mladistvý bydlí nebo se zdržuje. Dohled probíhá v rámci daném § 80 ZSVM a zákonem č. 257/2000 Sb., zákon o Probační a mediační službě, v platném znění. Probační úředník nesmí mladistvému stanovit žádné nové povinnosti nebo omezení nad rámec pravomocí poskytnutých zákony, rozhodnutím soudu pro mládež nebo v přípravném řízení státního zástupce.¹²⁸

Mladistvý je povinen při výkonu probačního dohledu spolupracovat s probačním úředníkem v intencích, které jsou stanoveny v probační programu. Jedná se zejména o povinnost spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který probační úředník vymezí na základě programu jeho výkonu, dostavovat se k němu ve lhůtách určených probačním úředníkem, informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a o jiných okolnostech důležitých pro výkon dohledu a nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí.¹²⁹ Další povinnosti či omezení mladistvého při stanovení dohledu probačního úředníka mohou vyplynout v případě, že budou mladistvému uložena další výchovná opatření.

Důsledky nedodržení probačního dohledu závisí jednak na intenzitě porušení a jednak na okolnostech, za nichž byl dohled probačního úředníka nad mladistvým vysloven a s jakým rozhodnutím je jeho vyslovení spojeno.

V případě méně závažného porušení stanovených podmínek a výchovných opatření může probační úředník udělit mladistvému výstrahu. Výstrahy mohou být uděleny nejvýše dvě v průběhu jednoho roku. Jejich udělení není rozhodnutím podle trestního řádu. V případě závažného nebo opakovaného porušení

¹²⁸ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 766 a násl.

¹²⁹ § 16 odst. 3 ZSVM

podmínek probačního dohledu nebo probačního programu mladistvým je probační úředník povinen bez zbytečného odkladu vyznamenat předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled uložil. Krom těchto situací je probační úředník povinen průběžně informovat soud pro mládež o výkonu dohledu nebo v přípravném řízení státního zástupce, a to neurčí-li toto jinak, v šestiměsíčních lhůtách.¹³⁰

Pokud mladistvý poruší podmínky výkonu probačního dohledu nebo probačního programu v případech, kdy věc není ještě definitivně skončena, může počítat s určitými negativními důsledky, viz např. při podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 308 odst. 1 trestního řádu), při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 odst. 4 ZSVM), nedodržení podmínek během zkušební doby při podmíněném odsouzení (§ 60a odst. 4 trestního zákona) nebo při podmíněném odložení peněžitého opatření (§ 30 odst. 1 ZSVM) atd. K uplatnění sankcí při nedodržení probačního dohledu mladistvým v případech výše uvedených postačí pouze jediné porušení podmínek dohledu ze strany mladistvého. Naproti tomu již dříve kritizovaným nedostatkem ZSVM je absence sankcí při definitivním skončení věci dle § 12 písm. b) (upuštění od uložení trestního opatření) a § 69 písm. b), c) ZSVM (narovnání a odstoupení od trestního stíhání).¹³¹

4.5.3 Výkon ochranných opatření

ZSVM upravuje pouze výkon ochranné výchovy (§§ 82 až 87 ZSVM). Výkon ochranného léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a zabezpečovací detence se řídí trestním zákonem. Výkon ochranné výchovy podrobně upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve

¹³⁰ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2007, s. 794 a násl.

¹³¹ Viz s. 54 a násl. podkapitola 3.2.4

školských zařízeních a o změně dalších zákonů, v platném znění. Výkon zabezpečovací detence podrobně upravuje zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, účinný ode dne 1.1.2009.

Výkon ochranné výchovy probíhá ve speciálních školských zařízeních, která jsou v působnosti ministerstva školství. Tato školská zařízení zahrnují tři kategorie - diagnostické ústavy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Děti jsou umísťovány po osmitýdenním pobytu v diagnostickém ústavu následně do jednotlivých zařízení umísťovány na základě věku či poruch chování. V zařízeních, v nichž je umístěna mládež s uloženou ochrannou výchovou dle ZSVM, je použito speciálních stavebně technických prostředků a audiovizuálních systémů k zabránění jejich útěku a k zajištění bezpečnosti zaměstnanců.

O výkonu ochranné výchovy rozhoduje předseda senátu, který ve věci rozhodl v prvním stupni. Současně rozhoduje i o upuštění od jejího výkonu před jejím započítáním. O propuštění, o podmíněném umístění mimo výchovné zařízení, o prodloužení a o změně ochranné výchovy rozhoduje okresní soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova nebo ústavní výchova vykonává.

Problematickým je výkon ochranné výchovy u dětí mladších patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, a nejsou pro nedostatek věku za tento čin odpovědné nebo u mladistvých starších patnácti let, kteří nejsou za čin trestně odpovědní z důvodu nedostatku rozumové a mravní vyspělosti ve smyslu ustanovení § 5 odst. 1 ZSVM, a na něž se použijí opatření uplatňovaná podle tohoto zákona u dětí mladších patnácti let (§ 5 odst. 2 ZSVM). Podle § 93 odst. 2 ZSVM soud pro mládež obligatorně uloží ochrannou výchovu dítěti, které spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložit výjimečný trest, a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší patnácti let. Fakultativně může soud pro mládež uložit ochrannou výchovu také dítěti mladšímu patnácti let,

odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy (§ 93 odst. 3 ZSVM).¹³²

Zákon č. 109/2002 Sb. ovšem nepočítal s tím, že do takových zařízení se mohou dostat i děti, které spáchaly ty nejbrutálnější činy a od uložení trestního opatření je „zachránil“ pouze nedostatek věku či nedostatek rozumové a mravní vyspělosti. V případě nižší hranice trestní odpovědnosti by takovým osobám bylo uloženo trestní opatření a byly by umístěny ve věznici nebo ve zvláštním oddělení pro mladistvé. Za současného stavu se takoví pachatelé ve školních zařízeních setkávají s dětmi, které jsou zde umístěny z důvodů spáchání činů mnohem nižší společenské nebezpečnosti nebo z důvodů výchovných, což jistě není ku prospěchu resocializace méně narušených dětí.

Také útky chovanců, jimž byla uložena ochranná výchova, byly velmi jednoduché a časté, neboť úroveň zabezpečení v těchto zařízeních je nízká a ochrana konaná profesionální službou chybí. Až novela § 15 zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy provedená zákonem č. 383/2005 Sb., která je účinná od prosince 2005, umožnila v zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, používat speciální stavebně technické prostředky k zabránění útěku těchto dětí, jako jsou mříže na oknech, plot okolo zařízení atd. Rovněž je možné na základě rozhodnutí ředitele zařízení v těchto zařízeních za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku využívat při zajištění ochrany práv a svobod člověka audiovizuální systémy. Tyto systémy mohou být umísťovány pouze do prostor, které jsou společné, obslužné a dále dětem nepřístupné jako jsou chodby, haly apod., kde je z povahy těchto prostor realizace práva na soukromí vyloučena a do kterých mají přístup nejen děti, ale i

¹³² Jelínek, J., a kolektiv, Trestní právo hmotné, 3. vydání, Linde, Praha 2008, s. 444-445.

personál, návštěvy a případně další osoby.¹³³ Avšak ani tato zpřísněná opatření nejsou mnohdy dostatečná, aby útěkům zabránila.

4.5.4 Zákon o výkonu zabezpečovací detence

Dne 16.4.2008 byl ve sbírce zákonů vyhlášen zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, účinný ke dni 1. ledna 2009.

Nově přijatý zákon se vztahuje jak na dospělé, tak na mladistvé pachatele a jeho cílem je zejména zavést do našeho právního řádu nové ochranné opatření nazvané zabezpečovací detence, které bylo již obsaženo v neschváleném vládním návrhu nového trestního zákona. Z tohoto návrhu se též přebírá zavedení trestního postihu odsouzeného, který nenastoupí řádně a včas do výkonu trestu odnětí svobody. Nově se doplňuje povinnost soudu přihlídnout při rozhodování o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody k tomu, zda odsouzený nastoupil do výkonu trestu dobrovolně ve stanovené lhůtě. V souvislosti se zavedením zabezpečovací detence do trestního zákona se upravuje i výkon ochranného léčení a mění se trestní řád a další právní předpisy.

Podle právní úpravy (platné do 31.12.2008) lze pachateli, který se dopustil trestného činu (nebo tzv. činu jinak trestného, jedná-li se o nepříčetného pachatele) ve stavu vyvolaném duševní poruchou, popřípadě pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním, a za podmínky, že jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, uložit ochranné léčení jako jeden z druhů ochranných opatření. Ochranné léčení může soud uložit samostatně nebo vedle trestu. Lze ho ukládat ve dvou formách, jako ochranné léčení ústavní, nebo ochranné léčení ambulantní. Může být vykonáváno v průběhu výkonu nepodmíněného trestu

¹³³ důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb.

odnětí svobody ve věznicích, jsou-li k tomu ve věznici podmínky, anebo v psychiatrických léčebnách.

Mezi pachateli s nařízeným ústavním léčením je však nezanedbatelná skupina osob, jež vzhledem k charakteru a závažnosti své duševní poruchy představují pro společnost mimořádné nebezpečí. Již od sedmdesátých let minulého století se mezi odbornou veřejností objevovaly požadavky na vytvoření nového druhu ochranného opatření, které by bylo vykonáváno ve zvláštním ústavu a v němž by byli umístěni pachatelé, kteří vzhledem k charakteru a závažnosti své duševní poruchy představují pro společnost mimořádné nebezpečí. Jedná se o osoby hodnocené nejčastěji jako vysoce nebezpeční agresoři a sexuální devianti, u kterých lze na základě znaleckého zkoumání jejich duševního stavu oprávněně předpokládat, že se v budoucnu opět dopustí závažné trestné činnosti. Mezi odbornou veřejností, a to zejména pracovníky psychiatrických léčeben, ve kterých se vykonává ochranné léčení, převládá názor, že tyto osoby do režimu ochranného léčení tak, jak je upraveno a v praxi realizováno, nepatří, resp. že se svým chováním, při kterém ohrožují ostatní pacienty, personál a často i sebe, ze života v psychiatrické léčebně vyřazují.

Zabezpečovací detence je ochranné opatření, které má po vzoru zahraničních právních úprav vyřešit letitý problém s výkonem ústavní ochranné léčby některých zvláště nebezpečných pacientů v psychiatrických léčebnách. V obecné rovině je možné tuto skupinu pacientů charakterizovat jako osoby nepodrobivé, nespolupracující, sociálně těžce maladaptované a agresivní, které odmítají, či dokonce sabotují, léčbu a v negativním smyslu tak ovlivňují pacienty ostatní. Dále se jedná o osoby postižené chorobou, jejíž léčitelnost je za současných podmínek nemožná nebo alespoň pochybná. Často se u nich setkáváme s těžkými poruchami osobnosti, přičemž nejednou jde i o souhrn několika anomálií současně (například psychopatické osobnosti, nízkého intelektu a sexuální deviace). Takové případy nejsou řešitelné

běžným způsobem v psychiatrické léčbě. Zdravotníci pracovníci psychiatrických léčeben poukazují na skutečnost, že díky postupné humanizaci a liberalizaci nejsou zdravotnická zařízení k zacházení s těmito pacienty uzpůsobena, o čemž svědčí nejen závažné případy, kdy je takovým pacientem napaden ošetřující personál, ale i opakující se útoky nebezpečných sexuálních deviantů a agresorů spojené s jejich závažným protispolečenským jednáním na útěku.

Podle nově schválené právní úpravy je zabezpečovací detence ochranným opatřením, jehož hlavním úkolem je ochrana společnosti před pachateli, kteří spáchali trestnou činnost (nebo se dopustili činu jinak trestného) závažného charakteru, jejichž společenská nebezpečnost je vysoká a jejich duševní stav trvale či dočasně způsobil nebo způsobuje, že se dopouštějí závažné trestné činnosti, a u kterých existuje reálný předpoklad, že budou i v budoucnu obdobné závažné nebezpečné jednání opakovat, a to zvláště za situace, kdy u nich není téměř žádná, nebo jen velmi malá pravděpodobnost účinnosti ochranné léčby.

Zabezpečovací detence bude vykonávána ve zvláštních ústavech pro výkon zabezpečovací detence zřizovaných a spravovaných vězeňskou službou se zvláštní ostrahou, doplněnou léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.

Základní podmínkou pro uložení zabezpečovací detence je její subsidiarita k ochrannému léčení. Soud uloží zabezpečovací detenci jen tehdy, nelze-li očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k relevantním okolnostem plnilo svůj účel, t.j. vedlo k dostatečné ochraně společnosti. Přitom postačí předpoklad neúčinnosti ochranného léčení, který však musí být podložen objektivním zhodnocením všech podstatných okolností, s přihlédnutím zejména k povaze duševní poruchy, možnostem působení na pachatele, ale též s přihlédnutím k jeho případně již projevenému postoji k ochrannému léčení. Přitom však podmínkou pro uložení zabezpečovací detence není předchozí

uložení ochranného léčení a selhání pachatele při jeho výkonu. Zabezpečovací detence takpředstavuje krajní řešení, když jiná opatření nepřicházejí v úvahu a ochranu společnosti nelze zajistit jinými prostředky.¹³⁴

Podrobnější pojednání o tomto zákoně č. 129/2008 Sb. přesahuje rozsah této práce, nicméně již teď lze učinit závěr, že jeho přijetím je vyplněna další mezera v našem právním řádu.

4.6 Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let

Dítě, které v době spáchání činu jinak trestného nedovršilo věku patnáct let, není trestně odpovědné, a proto proti němu nelze vést trestní řízení. Skutečnost, že dítě po spáchání činu jinak trestného již dovršilo patnáctý rok věku, nebrání zahájení řízení podle hlavy třetí a uložení opatření podle § 93 odst. 1 ZSVM.¹³⁵

Aby čin jinak trestný spáchaný dítětem, které v době jeho spáchání nedovršilo patnácti let, nezůstal bez reakce společnosti, je proti takovému dítěti vedeno soudní řízení dle hlavy třetí ZSVM (§§ 89-96). Podle této hlavy se postupuje i v případě, že se činu jinak trestného dopustí mladistvý, který není trestně odpovědný dle § 5 ZSVM. V tomto řízení sice jedná soud pro mládež, avšak řízení se vede podle ustanovení zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen „o.s.ř.“). Jde o nesporné řízení vycházející z právní úpravy řízení ve věcech péče soudu o nezletilé vymezené v § 176 a násl. o.s.ř. s modifikacemi upravenými v ZSVM. Specifickým prvkem řízení podle hlavy třetí ZSVM je jeho rozdělení na dvě fáze. V první fázi soud určí, zda je dítě „vinno“ spácháním činu jinak trestného a v případě, že tomu tak je, ve fázi druhé rozhodne o použití adekvátního opatření.¹³⁶

¹³⁴ Z důvodové zprávy k zákonu č. 129/2008 Sb.

¹³⁵ Z usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích - soudu pro mládež ze dne 31.10.2006, sp. zn. 3 Rodo 6/2006.

¹³⁶ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, s. 775 a násl.

Hlavním smyslem řízení vedených podle hlavy třetí ZSVM je výchovné působení na děti a jejich ochrana před škodlivými vlivy tak, jak to má na mysli účel ZSVM vyjádřený v § 1.

Řízení se zahajuje na návrh státního zástupce, který je státní zástupce povinen podat bezodkladně poté, co se dozví, že trestní stíhání je nepřípustné. Nepodá-li státní zástupce návrh na zahájení řízení, může je zahájit soud pro mládež i bez návrhu.

Účastníkem řízení je i orgán sociálně-právní ochrany dětí, který zde vystupuje v pozici kolizního opatrovníka. Opatrovníkem dítěte pro toto řízení podle § 91 odst. 2 ZSVM ustanoví soud pro mládež advokáta. Dřívější úprava neumožňovala, aby se advokát ustanovený podle § 91 odst. 2 ZSVM mohl nechat zastupovat advokátním koncipientem, nýbrž výhradně jiným advokátem.¹³⁷ Po novelizaci o.s.ř. a zákona o advokacii zákona č. 205/2005 Sb. je zastoupení advokáta advokátním koncipientem v řízení podle hlavy III. ZSVM možné.¹³⁸

Taktéž místní příslušnost soudu pro mládež pro řízení podle hlavy třetí ZSVM vychází z ustanovení § 88 písm. c) o.s.ř. (§ 96 ZSVM). Toto ustanovení určuje místní příslušnost jen pro první úkon soudu. Je-li místní příslušnost již určena, zůstává určený soud nadále příslušným, i kdyby se změnily podmínky pro stanovení místní příslušnosti. Změna jednou určené příslušnosti je zásadně možná jen postupem podle § 177 odst. 2 o.s.ř.¹³⁹

Jednání probíhá v rámci stanoveném o.s.ř., zejména dle § 114 a násl., a je doplněno o výsledch dítěte mladšího patnácti let (§ 92 ZSVM) a o uveřejnění výsledků řízení (§ 94 ZSVM).¹⁴⁰ Jednání jsou konána obligatorně s vyloučením veřejnosti, avšak rozsudek je vždy vyhlášen veřejně. Uplatní se zde stejné podmínky pro ochranu soukromí jako v řízení proti mladistvému.

¹³⁷ Z usnesení Krajského soudu v Hradci Králové - soudu pro mládež ze dne 12.1.2005, sp. zn. 12 Rodo 5/2004.

¹³⁸ Zezulová, J., Judikatura nejvyššího soudu k řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, Státní zastupitelství 5/2007, s. 36.

¹³⁹ Z usnesení Krajského soudu v Brně – soudu pro mládež ze dne 30.12.2004, sp. zn. 4 Rodo 17/2004.

¹⁴⁰ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 128 a násl.

Následky, které může osoba mladší patnácti let za spáchání činu jinak trestného nést, jsou dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče nebo ochranná výchova. Dítěti může být současně uloženo i více opatření, je-li to potřebné k dosažení účelu ZSVM.

Obligatočně lze dítěti uložit ochrannou výchovu jen za činy, za něž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložit výjimečný trest, pod podmínkou, že v době spáchání činu dítě dovršilo věk dvanácti let a je mladší patnácti let (§ 93 odst. 2 ZSVM). Fakultativně lze ochrannou výchovu uložit i bez splnění podmínek § 93 odst. 2 ZSVM v případech nezbytné nutnosti zajištění řádné výchovy dítěte (§ 93 odst. 3 ZSVM). Při fakultativním ukládání ochranné výchovy nemusí být splněny podmínky ust. § 22 odst. 1 ZSVM.

Vedle postupu podle hlavy třetí ZSVM je možné uvažovat i o uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině (§ 46 ZoR). O uložení ústavní výchovy se však nerozhoduje v řízení podle hlavy třetí ZSVM, neboť ta takové opatření nepřipouští, soud rozhoduje podle § 81 o.s.ř.

Na rozdíl od dětí lze neodpovědným mladistvým (§ 5 odst. 2 ZSVM) uložit mimo opatření uvedené v § 93 ZSVM i ochranné léčení a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty. Tato opatření se však neukládají v řízení podle hlavy třetí ZSVM, ale na základě návrhu státního zástupce podle § 239 odst. 1 trestního řádu.¹⁴¹

Obdobou upuštění od uložení trestního opatření v řízení proti mladistvým je možnost soudu pro mládež upustit od uložení opatření, postačuje-li k dosažení účelu ZSVM projednání činu spáchaného dítětem státním zástupcem nebo před soudem pro mládež (§ 93 odst. 7 ZSVM). Opatření ukládá soud pro mládež rozsudkem.

¹⁴¹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2007, s. 898.

Rozsah uveřejňování výsledků řízení v případech řízení vedených proti dětem a trestně neodpovědným mladistvým uvedený v § 94 ZSVM navazuje na právní úpravu obsaženou v §§ 52 až 54, § 92 odst. 2,3 ZSVM. Zákon zakazuje zveřejnit jak jméno a příjmení dítěte, tak i jména a příjmení dalších účastníků řízení. Výjimky může povolit pouze soud pro mládež, a to pouze v odůvodněných případech.

Kapitola V.

Novelizace ZSVM a budoucí legislativní změny

ZSVM je normou, která v našem právním řádu chyběla již několik desítek let. Od počátku účinnosti ZSVM uplynulo pět let. Za tu dobu byl zákon již čtyřikrát novelizován. Potřeba jeho novelizace byla v zásadě spojena s potřebou upřesnění některých zákonných ustanovení, která se v praxi ukázala jako problematická.

Novela provedená zákonem č. 383/2005 Sb. měla za cíl zřetelně vyjádřit rozdíl mezi ústavní a ochrannou výchovou již ve stádiu soudního rozhodování. Z jejího textu lze jednoznačně dovodit, že ochranná výchova byla a je čistě trestněprávní opatření a jako taková může být uložena pouze odsouzenému pachateli trestného činu (provinění).

Další novela provedená zákonem č. 253/2006 Sb. upřesnila stávající a nejasnou úpravu týkající se zveřejňování informací o odsouzeném mladistvém obsaženou v § 54 ZSVM. Úprava byla provedena jak s ohledem na ochranu soukromí mladistvého, tak i s ohledem na ochranu společnosti před některými mladistvými. Předsedovi senátu soudu pro mládež byla tímto dána možnost v konkrétních případech s ohledem na zájmy mladistvého i společnosti posoudit všechny potřebné okolnosti případu a rozhodnout o nejvhodnějším způsobu uveřejnění rozsudku a případně i o uveřejnění dalších osobních údajů, neboť zavedení automatického principu, kdy ke zveřejňování údajů o mladistvém

docházelo přímo ze zákona bez ohledu na konkrétní okolnosti případu a osobnost mladistvého, se nejevilo jako vhodné.

Novelizace provedená zákonem č. 345/2007 Sb. byla přijata pouze za účelem implementace ustanovení několika článků směrnice Evropských společenství.

Poslední novela, zákon č. 129/2008 Sb., upravila ZSVM v souvislosti s přijetím zabezpečovací detence.

Pokud jde o možné budoucí změny ZSVM, nabízí se snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti. Jak bylo uvedeno dříve, rozsáhlá diskuze o snížení hranice trestní odpovědnosti byla vedena již v době přípravy a schvalování ZSMV i později, především v dobách, kdy se osoby mladší patnácti let dopustily těch nejzávažnějších trestných činů, zejména vražd.

Ačkoliv byla věková hranice novým trestním zákoníkem tvrdošíjně snížena na 14 let, je již podán návrh na jeho opětovné zvýšení na patnáct let. Lze tedy konstatovat, že diskuze o minimálním věkové hranici trestní odpovědnosti bude vždy stále živé téma.

Změnou, kterou by si ZSVM jistě zasloužil je i odstranění nedostatků sankčního systému, popsanych v kapitole 3.4.4., zejména co se týče možnosti uložit ochranné léčení mladistvému, který je trestně neodpovědný z důvodu existence duševní poruchy v době spáchání činu jinak trestného.

Kapitola VI.

Srovnání se Slovenskou republikou

Pro srovnání různorodosti vývoje trestního soudnictví nad mládeží v okolních státech lze v tomto případě nejlépe použít Slovenskou republiku. Stát, jenž na počátku svého vzniku v roce 1993 vycházel ze stejných zákonů, jako Česká republika. Podívejme se nyní velice krátce na základní rozdíly v právní úpravě trestního soudnictví nad mládeží v České a Slovenské republice.

Na území Slovenské republiky platil trestní zákon č. 140/1961 Sb. a trestní řád č. 141/1961 Sb. až do dne 31.12.2005. Po rekodifikaci trestního práva platí od dne 1.1.2006 na území Slovenské republiky nový trestní zákon č. 300/2005 Z.z. (dále jen „STZ“) a nový trestní řád č. 301/2005 Z.z. (dále jen „STŘ“)

Slovenský právní řád nemá samostatný zákon, který by upravoval soudnictví nad mládeží. Vše je řešeno v rámci speciálních ustanovení STZ a STŘ.

Slovenský trestní zákon upravuje zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých v hlavě čtvrté. V této hlavě je upravena, trestní odpovědnost, zánik trestnosti, ukládání sankcí a výchovných opatření, ochranná výchova, výchovná opatření a tresty. Jedná se ustanovení, která jsou v poměru speciality k ostatním ustanovením zákona, a v případě, že tato hlava neobsahuje ustanovení zvláštní, použijí se ustanovení obecné části trestního zákona.

Zásadní změnou, kterou Slovenská republika přijetím nových trestněprávních zákonů učinila, bylo snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let. Výjimka je pouze u trestného činu pohlavní zneužívání (§201 STZ), která byla ponechána na patnácti letech.¹⁴²

Není bez zajímavosti, že při spáchání trestného činu osobou mladší patnácti let, bude se dle § 95 odst. 1 STZ povinně zkoumat úroveň jeho rozumové a mravní vyspělosti.¹⁴³ V ČR toto tato relativní trestní odpovědnost platí u všech mladistvých. Stejně jako v českém trestním právu je i ve slovenském trestním zákoně u mladistvých zvýšena hranice nebezpečnosti činu pro společnost na vyšší než malá.¹⁴⁴

Slovenský trestní zákon nabízí navíc trest domácího vězení, ale ten nelze osobě ve mezi 15-18 rokem věku uložit.

¹⁴² § 22 odst. 2 STZ.

¹⁴³ § 95 odst. 1 STZ zní: Mladistvý mladší ako pätnásť rokov, ktorý v čase spáchania činu nedosiahol takú úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti, aby mohol rozpoznať jeho protiprávnosť alebo ovládať svoje konanie, nie je za tento čin trestne zodpovedný.

¹⁴⁴ § 95 odst. 2 STZ.

Mladistvému lze uložit pouze tresty uvedené v § 109 STZ, ochranná opatření, ochrannou výchovu a výchovná opatření. Při ukládání druhu trestu nabízí i možnost podmíněného upuštění od potrestání za současného uložení přiměřených omezení a povinností. Při ukládání trestních sankcí mladistvým je jejich horní hranice snížena většinou na polovinu, vyjma vyhoštění a odnětí svobody, kde u sazby do 25 let nesmí překročit horní hranice 7 let a dolní dva roky, u závažných trestných činů (doživotní trest odnětí svobody) je horní hranice zvýšena na 15 let.¹⁴⁵ Trest odnětí svobody mladiství vykonávají v ústavech pro výkon trestu mladistvých.

Trestní řízení proti mladistvým na Slovensku je také upraveno jako jeden ze zvláštních způsobů řízení přímo v trestním řádu. Úprava je v poměru speciality k ostatním ustanovením trestního řádu, konkrétně v hlavě sedmé, díl druhý, §§ 336 až 347 STŘ. Na Slovensku na rozdíl od České republiky nepůsobí speciální soudy pro mládež. Shodně zde však působí orgán péče o mládež, který má v působnosti zejména zjišťování poměrů mladistvého a dohled nad výchovným působením trestního stíhání vůči němu.

Další zajímavostí je možnost státního zástupce a obžalovaného (i mladistvého) při předběžném projednání obžaloby uzavřít dohodu o vině a trestu.¹⁴⁶ S uzavřením takové dohody však musí souhlasit obhájce a zákonný zástupce mladistvého. Soud pak takovou dohodu schválí. Dohodu lze uzavřít pouze o vině nebo vinu přiznat jen částečně a o trestu či zbytku viny nechat rozhodnout soud.¹⁴⁷

Další rozdíl spočívá v délce trvání vazby. Důvody pro vzetí mladistvého do vazby jsou v podstatě shodné jako v českém trestním právu. Slovenský trestní řád zná tři délky trvání vazby, a to jeden, tři a čtyři roky v závislosti na výši trestní sazby. Stejně

¹⁴⁵ § 117 STZ.

¹⁴⁶ § 243 odst. 3 STŘ.

¹⁴⁷ § 232 STŘ.

jako v ČR je vazba mladistvého mimořádným zajišťovacím prostředkem, avšak u mladistvých nelze užít zkrácených lhůt pro trvání vazby. Rovněž je možné nahrazení vazby zárukou, slibem nebo dohledem.

Jak je patrné, slovenská trestněprávní úprava ve vztahu k mladistvým vychází z dřívější právní úpravy platné v ČR do doby přijetí ZSVM. Je však doplněna o některé instituty, které mají zmírnit dopady trestního stíhání a uložených trestů na mladistvé. Ve svém důsledku se nicméně jedná o tvrdší právní úpravu, což je vidno zejména z menšího množství odchylek jak v trestním právu hmotném, tak procesním aplikujícím se na mladistvé pachatele.

Závěr

Zákonem o soudnictví ve věcech mládeže zákonodárce navázal kontinuitu s prvorepublikovým právním předpisem, zákonem č. 48/1931 Sb.z a n., který na území České republiky platil do roku 1950, kdy byl bez náhrady zrušen. Jedná se o komplexní právní úpravu, čímž je podtržena důležitost prevence kriminality mládeže. Vůči obecným trestně právním předpisům je v poměru speciality. Zákon, vedený cílem preventivně a výchovně působit na mladistvého, zavádí do trestního práva některé nové instituty. Jedná se zejména o některé druhy sankcí, odklon ve formě odstoupení od trestního stíhání či princip relativní trestní odpovědnosti.

Pokud jde o pozitiva právní úpravy soudnictví nad mládeží, lze vyzdvihnout zejména princip restorativní (obnovující) justice, a další zásady, jež rozšiřují principy obecného trestního práva, jejichž cílem je plné využití opatření, postupů a prostředků upravených v ZSVM k obnově narušených sociálních vztahů a k prevenci zločinnosti. Snahou zákonodárce bylo umožnit orgánům činným v trestním řízení individuální přístup k narušenému jedinci, zohlednit všechny okolnosti trestného činu, osobnost pachatele a jeho zdravotní stav, avšak zároveň respektovat potřeby poškozeného a zájmy jeho blízkého okolí tak, aby byly pokud možno obnoveny narušené sociální a právní vztahy.

Další klady této úpravy lze spatřovat v orientaci pro futuro s cílem předcházet recidivě prostřednictvím vhodných opatření, která poskytují dostatečnou flexibilitu při rozhodování o trestním postihu ve vztahu k věku a dosaženému stupni vývoje mladistvého (relativní trestní odpovědnost), a široké škály možných řešení pro případ méně závažné delikvence. Mezi tyto prostředky patří vyloučení trestní odpovědnosti z důvodu malého stupně společenské nebezpečnosti spáchaného činu, možnost aplikovat u mladistvých postupy určené pro děti mladší patnácti let z důvodu nízké rozumové a mravní vyspělosti mladistvého,

účinná lítost či využití odklonů v ZSVM doplněných o odstoupení od trestního stíhání. S volbou vhodných opatření jde ruku v ruce omezení zásady veřejnosti v trestním řízení z důvodu, aby bylo zabráněno stigmatizaci narušeného jedince v očích společnosti.

Jednoznačným pozitivem této úpravy je také povinnost specializace všech orgánů činných v trestním řízení na práci s mládeží.

Ve vztahu k nedostatkům ZSVM, na které bylo v této práci poukazováno, byly některé výkladové problémy již překonány prostřednictvím soudní judikatury. Ostatní nedostatky týkající se zejména sankčního systému a výkonu uložených opatření bude nezbytné eliminovat novelizacemi příslušných ustanovení ZSVM. Naopak s kritikou absence právní úpravy trestání mladých dospělých v ZSMV (osob mezi 18 až 21 rokem) se nelze ztotožnit (viz kapitola 3.2.4).

Nicméně ke komplexnímu zhodnocení účinnosti nové právní úpravy by bylo nezbytné odpovědět na otázku, do jaké míry ZSVM přispěl k naplnění prvorepublikové zásady trestního soudnictví nad mládeží, vyjádřené také v § 1 ZSVM, podle které je jeho cílem „co nejméně trestati, co nejvíce vychovávat i je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávat i polepšovati.“ Klíčem k odpovědi na položenou otázku by byla komparace závažnosti a kvantity kriminality mládeže sankcionované podle dřívější právní úpravy se závažností a kvantitou kriminality mládeže, vůči které byla užitá opatření podle ZSVM. Bohužel dle informací Ministerstva spravedlnosti se takové či obdobné statistiky nevedou.

Ačkoliv z důvodu absence těchto statistik nelze účinnost ZSVM na kriminalitu mladistvých v praxi jednoznačně potvrdit, lze s jistotou říci, že se jedná o právní předpis, který v našem právním řádu má své místo, a jehož přijetí přispělo ke zkvalitnění legislativního rámce v České republice.

Resumé

Issues of Criminal Responsibility and Prosecution of the Juveniles

This dissertation focuses on the Act No. 218/2003 Coll., Act on Juveniles' Responsibility for Illegal Acts and on Juvenile Justice and on Amendment of Various Acts, as amended (Act on Juvenile Justice), thanks to which the Czech Republic returned to the idea of an independent juvenile judicial system existing between 1931 and 1950. By the adoption of the Act on Juvenile Justice criminal law took a considerable position within the scope of child and juvenile legal protection.

The dissertation aims at showing differences between general criminal law regulations and special regulations related to the juveniles. It further draws attention to shortcomings of the aforesaid act caused either by its interpretation or legislative drawbacks. Likewise, it comprises an outline of solutions to some of the shortcomings or proposals for possible modifications of the act in the future.

The dissertation is divided into six chapters. The first chapter contains historical development of juvenile criminal law legislation as of foundation of the Czechoslovakia till the adoption of the Act on Juvenile Justice. However, the majority of its chapters (chapters 2-5) treat the current Act on Juvenile Justice and differences between adult criminal law legislation and juvenile and child criminal law legislation, both from material criminal law and procedural criminal law point of view. It disserts on characteristics of legal regulation, its fundamental principles, the juveniles' criminal responsibility and a sanction system, and it does not leave aside institutes of criminal procedure such as custody, legal remedies, diversions of criminal prosecution and an execution procedure. Furthermore, it compares proceedings against the juveniles and proceedings related to children under fifteen.

The last chapter of the dissertation is devoted to a brief comparison of legal regulation of juvenile justice in the Czech Republic and in Slovakia.

The dissertation has been processed with a state of legal regulation of 31st December 2008.

mladiství - juveniles

trestní odpovědnost - criminal responsibility

sankce - sanctions

Prameny:

Monografie:

- Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2005
- Jelínek, J. a kol., Trestní právo hmotné – obecná část, 2. vydání, Praha, Linde 2006
- Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 3. vydání, Linde, Praha 2008
- Jelínek, J. a kol., Trestní právo procesní, 4. vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2005
- Jelínek, J., a kol., Trestní právo procesní, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha 2007
- Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004
- Jelínek, J., a kol., Trestní zákon a trestní řád, 25. vydání, Linde, Praha 2007
- Kallab, J., Stručný výklad zákona z 11. března 1931, č. 48 Sb. z.a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Praha, 1931
- Miřička, A., Scholz, O., O trestním soudnictví nad mládeží, Praha: Československý Kompas, 1932
- Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol., Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck 2003
- Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: C.H.Beck 2007
- Mužíková, A., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003
- Novotný a kol., Trestní právo hmotné I., 3. přepracované vydání, Kodex 1997
- Novotný, O., Vanduchová, M., a kol., Trestní právo hmotné – I. Obecná část, Praha: ASPI, a.s., 2007
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2007
- Schelleová, I., Právní postavení mladistvých, a kolektiv, Praha 2004
- Válková, H., Dünkel, F., Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha 1992

Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003

Články :

Císařová, D., Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, Trestní právo 1/1997

Císařová, D., Radvanová, S., Dětská kriminalita z hlediska soukromého práva a práva trestního, Trestní právo 5/1998

Hrušáková, M., rozhovor s Profesorkou Milanou Hrušákovou, Státní zastupitelství 5/2007

Hrušáková, M. ml., Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Bulletin advokacie 1/2007

Jelínek, J., K trestní odpovědnosti mladistvých, Kriminalistika č. 2, Praha 2005

Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminalistika 4/2003

Kacafírková, M., Několik poznámek k diskusi o snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti v českém trestním právu, Trestní právo, č. 3/2002

Marešová, A., K diskusi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, Trestní právo 1/1997

Marešová, A., Proč usilujeme o snížení hranice trestní odpovědnosti, České vězeňství 5-6/1996

Říha, J., Trestněprávní revue, 10/2006

Sotolář, A., Augustinová, P., K trestní odpovědnosti mladistvých a k možnostem reakce na činy jinak trestné spáchané trestně neodpovědnými mladistvými, Trestněprávní revue 7/2007

Sotolář, A., Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue 12/2007

Sotolář, A., Válková, H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých, Trestněprávní revue 3/2005

Ščerba, F., K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým, Trestní právo 5/2005

Válková, H., Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle? Trestní právo 5/2002

Válková, H., Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy 6/1997

Válková, H., Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, Trestní právo 5/2002

Válková, H., Zezulová, J., Trestní soudnictví nad mládeží, České vězeňství 3/1996

Válková, H., Hulmáková J., (Ne)Odpovědnost mladistvého podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže de lege lata i de lege merenda, Státní zastupitelství 5/2007

Wildt, P., K otázce snížení hranice trestní odpovědnosti, Trestní právo 11/1997

Zezulová, J. Koudelka, Z., Soudnictví ve věcech mládeže z pohledu rozhodovací činnosti obecných soudů a Ústavního soudu, Státní zastupitelství 5/2007

Zezulová, J., Růžička, M., Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže, Státní zastupitelství 7-8/2005

Zezulová, J., K možnosti ukládat ochranná opatření nepřičetnému mladistvému podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Státní zastupitelství 5/2007

Zezulová, J., Judikatura nejvyššího soudu k řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, Státní zastupitelství 5/2007

Ostatní prameny:

Důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb.

Důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb.

Důvodová zpráva k zákonu č. 253/2006 Sb.

Důvodová zpráva k zákonu č. 129/2008 Sb.